

Een Juweel van een Heilige

verslag van een archeologisch
onderzoek aan de Dorpsstraat
in Zoetermeer

Een Juweel van een Heilige

verslag van een archeologisch onderzoek
aan de Dorpsstraat in Zoetermeer

Onze dank gaat uit naar diegenen die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt. In het bijzonder danken wij de familie Veenstra, die de toestemming heeft gegeven voor de opgraving.

Onderzoek

Deze uitgave is samengesteld aan de hand van deelrapporten van de volgende personen: Ron Lagas (hout en metaal), Ronald Grootveld (historisch onderzoek), Ed Steenhagen (kartografie), Joyce van Dijk (botmateriaal), Patrick van Domburg (kleipijpen), Bouke Tuinstra (leer), Eric Dullaart (bouwmaterialen), Petra Vijverberg (zaden en pitten), Ben van der Ven (glas) en Marco Mosselman (aardewerk en opgravingsverslag).

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Gemeente Zoetermeer

Fotografie

Alle foto's zijn afkomstig uit de collectie van het Historisch Genootschap Oud Soetermeer, tenzij anders vermeld.

Omslag

Pelgrimsinsigne met afbeelding van de moord op Cunera.
Fragment van een vogelzaadbakje van glas.
Achterzijde: beeltenis van de heilige Cunera in de Nicolaaskerk in Zoetermeer.

Redactie: Marco Mosselman

Vormgeving: Bouke Tuinstra

Druk: Printstudio, Den Haag

Uitgave: Historisch Genootschap Oud Soetermeer

Tweede druk, november 1999

© 1996 Historisch Genootschap Oud Soetermeer

Alles uit deze uitgave mag worden gekopieerd en/of openbaar gemaakt, mits met voorafgaande toestemming van de uitgever en met bronvermelding.

Een juweel van een heilige; verslag van een archeologisch onderzoek aan de Dorpsstraat in Zoetermeer / [M. Mosselman] (red.). - Ill. - Zoetermeer: Historisch Genootschap Oud Soetermeer, 1996. - Met lit. opg.

**Archeologische
Werkgroep
Zoetermeer**

Inhoud

Inleiding	5
Historisch onderzoek	7
Verslag van de opgraving	11
Archeologisch onderzoek	13
Inleiding	13
Bovenlaag	13
Vloertjes in put 1	14
Waterput in put 3	15
Bovenste veraarde veenlaag	17
Onderste veenlaag en natuurlijk veen	18
De mestkuil	21
Conclusie	22
Catalogus	23
Literatuurlijst	32

Opgravingsgegevens

Provincie: Zuid Holland

Gemeente: Zoetermeer

Plaats: Zoetermeer

Site / Toponiem: Dorpsstraat 77

Kaartblad + koördinaat (centrum): Blad 30H, 93950 / 452350

Kadastraal bekend als: Zegwaard C 1266

Motief van onderzoek: Bedreiging door nieuwbouw in dorpskern

Object van onderzoek: Deel van dorpskern

Periode: Late middeleeuwen en nieuwe tijd

Instituut / dienst: Archeologische Werkgroep Zoetermeer

Onderzoeker: Marco Mosselman

Datum aanvang onderzoek: 1 maart 1995

Duur: 12 dagen.

Overzicht van het opgravingsterrein. Voor op de foto wordt put 1 gegraven. Het huisje dateert van omstreeks 1940.

Inleiding

Halverwege 1994 kreeg de Archeologische Werkgroep Zoetermeer (AWZ) te horen dat er in de Dorpsstraat gebouwd zou gaan worden. Op het achtererf van juwelier Veenstra (Dorpsstraat 77) zou een woonhuis worden neergezet. Begin 1995 werd de bouwvergunning verleend. De eerste twaalf dagen van maart 1995 kreeg de AWZ tijd archeologisch onderzoek te verrichten.

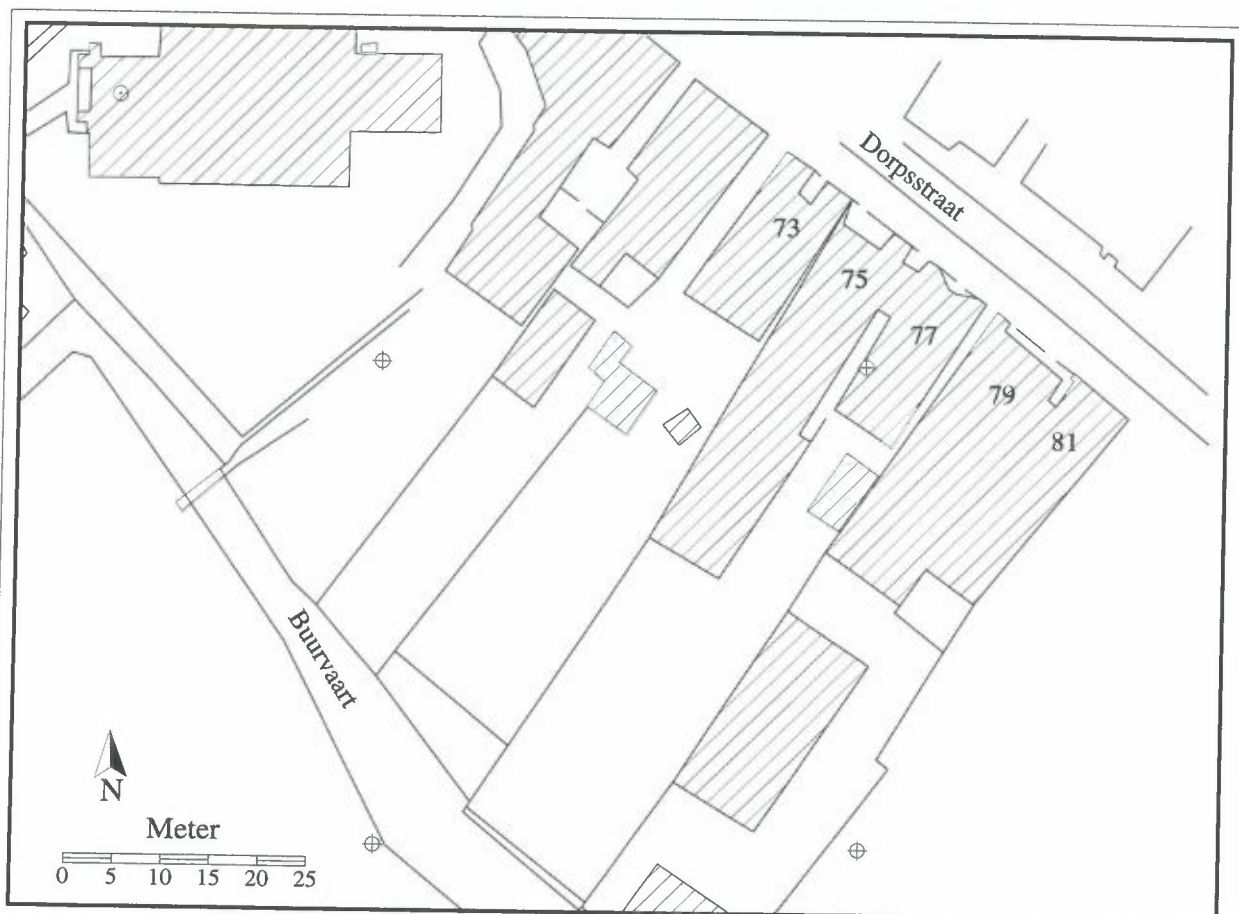
De belangrijkste reden om het onderzoek aan te pakken was dat de Dorpsstraat één van de weinige delen van Zoetermeer is, die niet zijn afgegraven voor turfwinning. Op oude kaarten is te zien dat de Dorpsstraat zeker vanaf 1615 continu bebouwd is. Uit andere opgravingen aan de Dorpsstraat blijkt dat er vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw mensen hebben gewoond.

De vraag is nu of dit ook geldt voor het opgegraven terrein. Tijdens het onderzoek hebben we ons gericht op het beantwoorden van de vraag of bewoning vanaf de

veertiende eeuw kan worden bewezen. Complementaire vragen waren: Wat was de functie van het terrein en kunnen we uitspraken doen over de bewoners?

In het verslag zult u achtereenvolgend een historisch onderzoek, een opgravingsverslag en een archeologisch onderzoek aantreffen. Dit geheel wordt afgesloten met een conclusie.

Marco Mosselman, februari 1996

Deze kaart geeft een deel van de Dorpsstraat weer. Linksboven staat de Oude kerk. De opgraving was achter nr. 77.

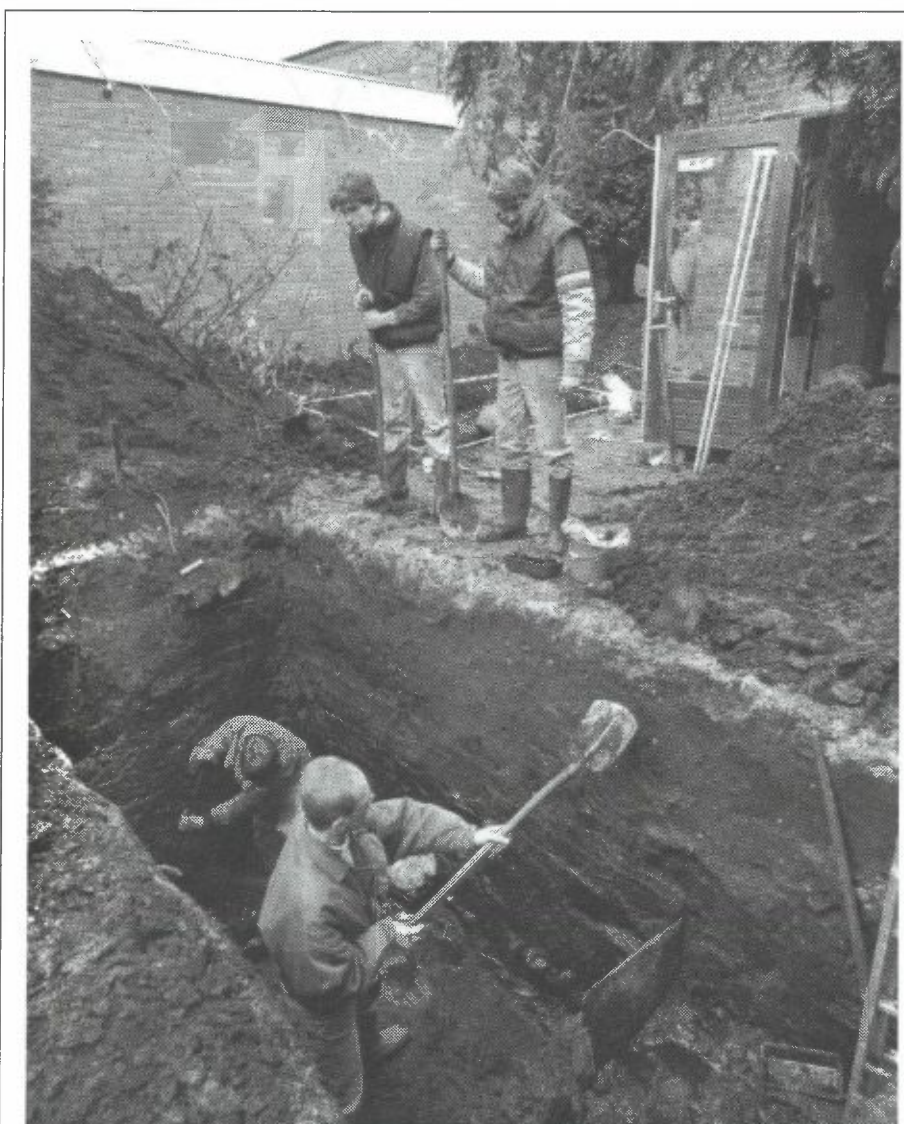

FOTO GERT VAN LEEUWEN

De archeologen zijn voorzichtig aan het spitten in de tuin van een juwelier.

Hout uit 14e eeuw gevonden

Zoetermeer — Amateur-archeologen hebben bij opgravingen in de Dorpsstraat een aantal potscherven uit de achttiende eeuw gevonden. Tevens werd een deel van een houten constructie uit de veertiende eeuw blootgelegd. Het is nog niet duidelijk waarvan het hout onderdeel is.

De opgravingen, in Zoetermeer de eerste in bijna twee jaar, hebben plaats in de achtertuin van juwelier Veenstra. De juweliersfamilie laat

een nieuw huis bouwen en gaf toestemming de opgravingen te doen. Voor archeologen staat graven in de Dorpsstraat gelijk aan het spitten in het paradijs. „De Dorpsstraat is bewoond vanaf de dertiende, veertiende eeuw”, aldus een van de archeologen. „Ja, je kunt wel zeggen dat het hier in elke tuin raak is”.

In geld uitgedrukt zijn de opgravingen niet veel waard. De archeologische waarde is natuurlijk wel groot. „Eigenlijk leveren opgravingen alleen veel

op als ze compleet zijn. En dat maken we, zeker in Zoetermeer, maar heel zelden mee”. Hoe compleet de houten constructie is, valt zelfs bij benadering niet te zeggen. De archeologen kunnen zelfs slechts gissen tot welk geheel de constructie behoort. Mogelijk hebben ze een deel van de achterkant van een huis blootgelegd.

Het is de vraag of ze er achter zullen komen, want ze kunnen slechts tot en met het weekeinde in de tuin terecht.

Historisch onderzoek

De oudste bebouwing van het perceel Dorpsstraat 77 vond waarschijnlijk plaats in de 14e eeuw: het stukje grond bevindt zich namelijk zeer dicht bij de kerk van Zoetermeer-Zegwaard, die van vóór 1367 dateert¹. De oudst vermelde eigenaar is meester Hendrik Anthonisz, die hier in 1578 een huis en erf bezat en daarnaast nog 10,5 hont (ongeveer 2 hectare) wei- en hooiland en 4 hont onvruchtbaar “verdolven ende uytgemoert” land. Ook in 1584 en 1597 wordt hij vermeld, maar dan met een huis, schuur en barg². Tussen 1597 en 1608 werd Crijn Woutersz eigenaar, in ieder geval werd hij in laatstgenoemd jaar aangeslagen voor de verponding (onroerend goedbelasting) van het huis³.

Crijn Woutersz was een zoon van Wouter Peyen, die enkele huizen verderop in de Dorpsstraat een pand bezat⁴. Hij wordt ook wel vermeld als Crijn Wouter Peyenz en later als Crijn Woutersz Peij. Hiermee ontstond de familienaam Peij, die ook door zijn broers Aryen en Jan en door hun nakomelingen werd gevoerd. Crijn Woutersz was evenals zijn oom metselaar en fungeerde in 1656 als weesmeester⁵. Dit betekent dat hij namens het dorpsbestuur belast was met het beheer van goederen van weeskinderen.

Zijn echtgenotes waren Trijntje Adriaensdr., met wie hij in 1611 trouwde en Maertje Teunisdr., die in 1624 in het huwelijk trad⁶. Zijn kinderen Adriaen en Aeltgen hebben hem waarschijnlijk niet overleefd want het huis vererfde in 1657 op zijn neven Jan Jansz en Adriaen Jansz Peij.

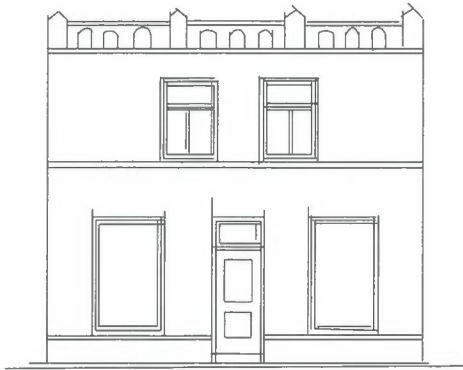
Jan Jansz Peij van Palensteyn (hij had zijn naam iets uitgebreid) verkocht zijn eigendom in 1661 ten overstaan van Henrick Copsma, schout en Claes Claesz Peij en Maerten Abrahamsz Backer, schepenen van Zegwaard, aan Leendert Henricxsz Leeu. Deze overleed echter voor de officiële overdracht, zodat het transport plaatsvond aan zijn weduwe Maertgen Huijberts en zijn andere erfgenamen⁷. Bij het huis hoorden toen ook een schuur, een hooiberg en de nodige “potinge ende plantinge”. Maertgen Huijberts was de derde vrouw van Leendert Henricxsz Leeu en hij was haar derde man. In 1662 trouwde zij met de schepen Claes Claesz Peij⁸. Dit vierde huwelijk was blijkbaar toch iets te veel van het goede want in hetzelfde jaar overleed ze. Haar weduwnaar verkocht het “huis, erf, schuur en plantage” in 1663⁹ aan Cosmas van Bael, chirurgijn te Zegwaard. Diens opvallende voornaam ontleende hij wellicht aan Sint Cosmas, beschermheilige van de chirurgijns. Van Bael verkocht het perceel in 1665

aan Henrick Copsma, schout van Zegwaard van 1659-1668¹⁰. Naar alle waarschijnlijkheid verhuurden deze illustere lieden het pand, evenals de volgende eigenaar, Adriaen Maertensz Hoogbrugge, die het huis in 1669 kocht¹¹.

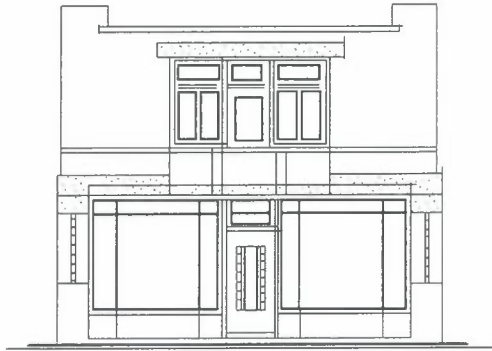
In 1681 wordt Jacob Adriaensz van Leeuwen eigenaar¹² en volgens een belastingregister uit 1686 woonde hij toen met zijn vrouw en kinderen aan het begin van het dorp, dus mogelijk in dit huis¹³. In 1718 kocht Leendert Conijnenburg, turfshipper en vetweider, het perceel¹⁴. In 1742 woonde hij er ook. In 1759 werd Willem Maaskant eigenaar. Hij was smid aan Den Hoorn en verhuurde het huis waarschijnlijk. In 1777 verkocht hij het geheel aan de eigenaar van het buurpand (nr. 75), Pieter Verkade, broodbakker¹⁵. Naar we aannemen woonde Verkade, die bakker was, zelf bij de bakkerij op nummer 75. Het huis 77 was blijkbaar in waarde gedaald want hij wist te bewerkstelligen dat de verpondingsaanslag, die vanaf 1731 vier gulden en drie stuivers had bedragen, werd teruggebracht tot één gulden in 1779. In 1793 werd het gebouw vernieuwd of verbeterd, want de belasting werd toen weer vastgesteld op de oude hoogte¹⁶. Tot 1846 bleven de buurhuizen 75 en 77 in één hand, namelijk die van bakker Verkade, zijn zoon en kleinzoon en hun opvolgers Nicolaas Verzijde, Anthonius Lammens en diens weduwe¹⁷. Nr. 75 bleef daarna bakkerij en in de 20e eeuw vestigde zich hier Fishers bazar. Na een brand werd het pand herbouwd en trokken Van Bommel & Kroon er in met een witgoedhandel.

Nummer 77 werd op 6-5-1846 als huis, erf en tuin “uitgezonderd een bosje aan de vaart” verkocht aan Christiaan Tomson, meester kleermaker. Zijn echtgenote Hendrica van der Eijk overleed hier op 16 december 1884. Enige tijd later vertrok de kleermaker naar Den Haag en in 1888 werd de erfenis van zijn vrouw verdeeld. In dat jaar werd het huis deels verhuurd aan ene Kreft voor f 91,- per jaar en deels aan Albert Muilwijk voor f 52,- per jaar¹⁸. Christiaan Tomson verkocht het pand op 17-1-1900 aan Johannes van der Goes, die hier een manufacturenzaak startte. Van der Goes liet in 1909 de topgevel verbreden en in 1927 volgde weer een verbouwing van de voorgevel, waarbij een balustrade op het dak verloren ging en het huidige portiekje tot stand kwam. Ook werd de winkel ongeveer twee keer zo groot ten koste van een kamer en verkreeg daarmee zijn huidige oppervlakte. De

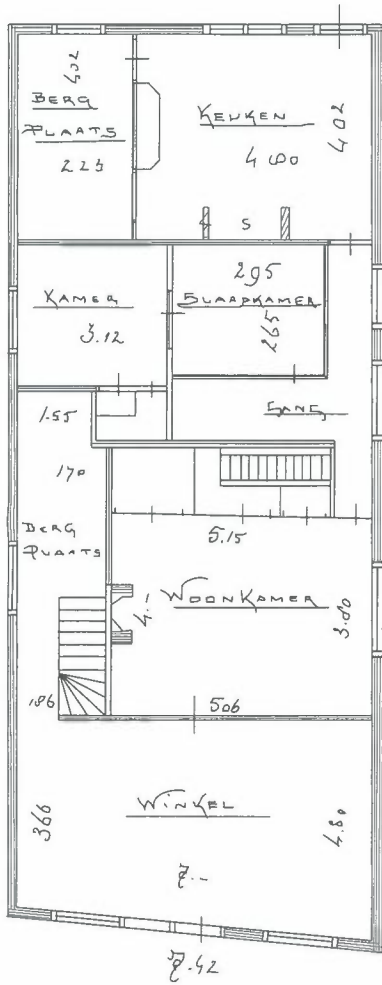
BESTAANDE VOORGEVEL.

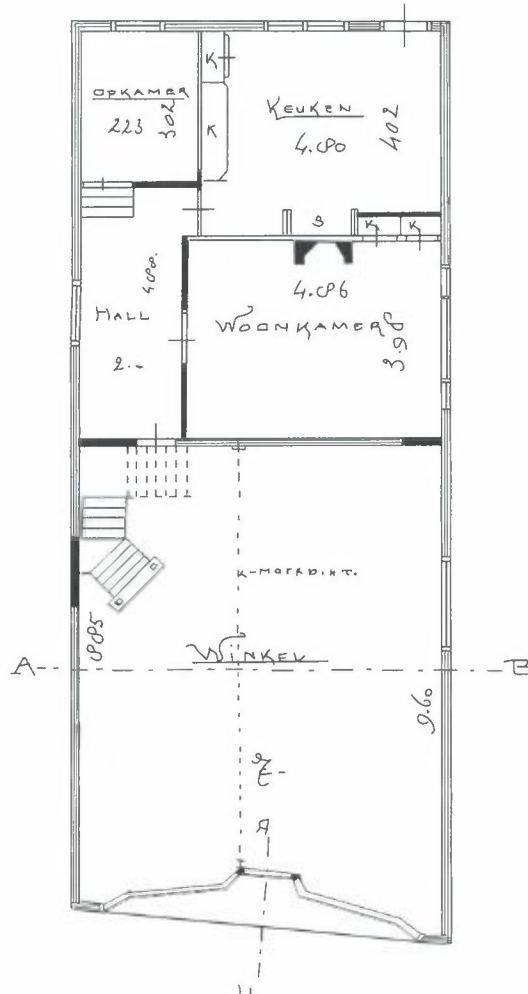
TE RESTOREERDE VOORGEVEL.

BESTAANDE PLATTEGROND

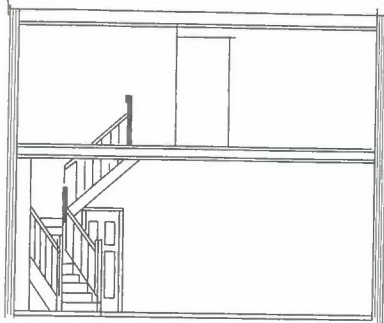

TE MAKEN PLATTEGROND

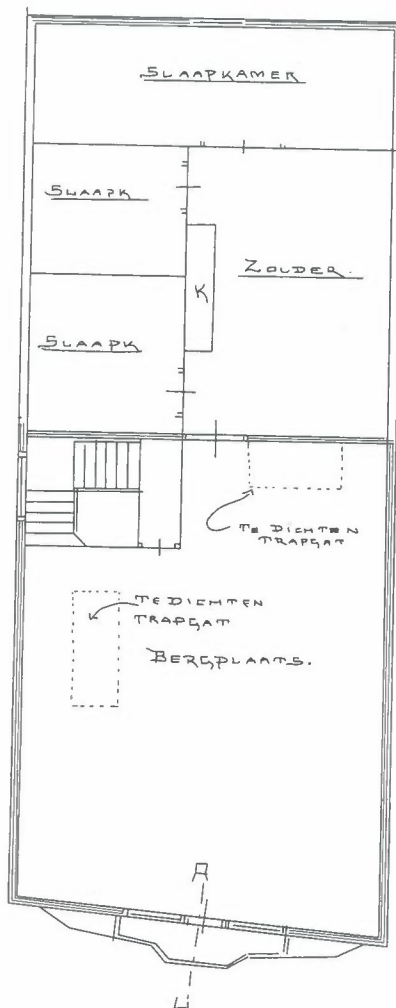

Blauwdrukken voor de verbouwing in 1927. Deze gevels zijn nu nog goed te herkennen.

DOORSNEDE AB

ZOLDER INDEELING

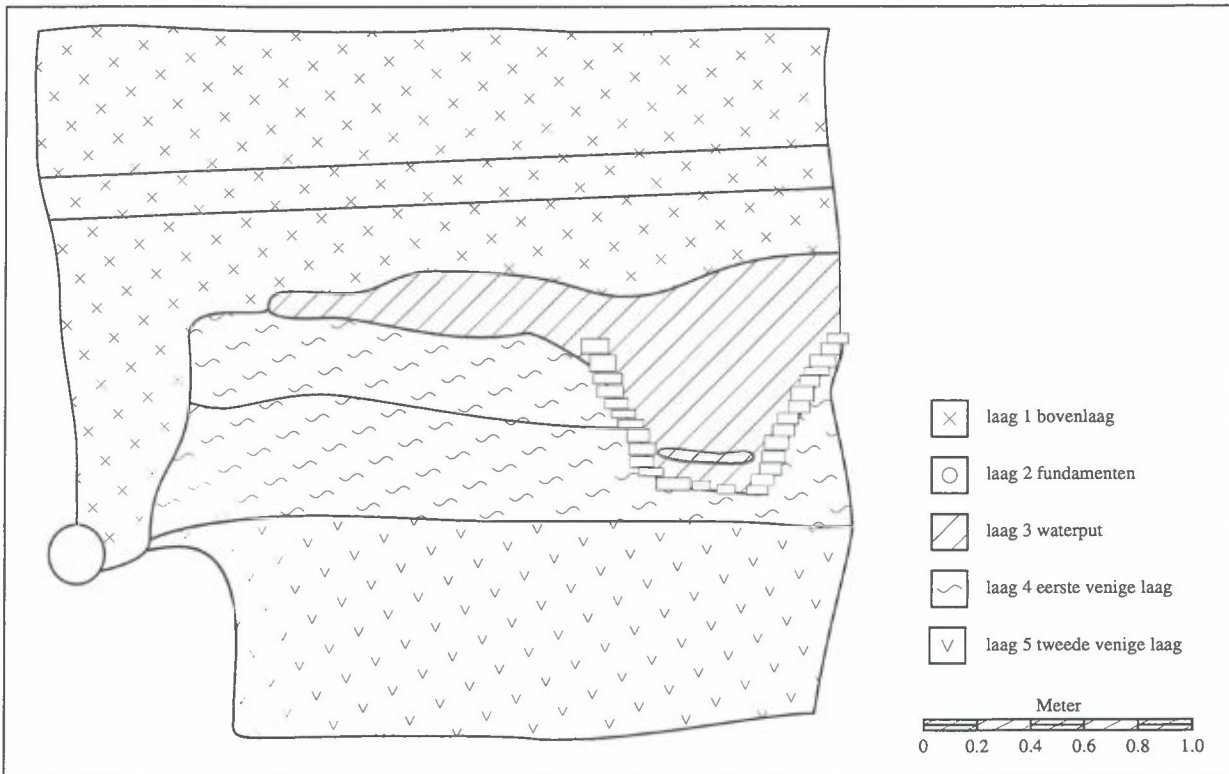

bebouwde oppervlakte het perceel is blijkens de kadastrakaarten sinds 1832 nauwelijks gewijzigd.

De winkel met woonhuis werd omstreeks 1948 ingebracht in de Commanditaire Vennootschap Manufacturen- en meubelhandel J. van der Goes jr. Enige vennote vanaf ca. 1953 was Wilhelmina Antonia van der Goes. Zij was getrouwd met Johannes Houtman. Het in 1995 gesloopte gebouwtje in de tuin werd volgens zeggen van de huidige eigenaar omstreeks 1940 gebouwd en rond 1970 nog bewoond door deze Willemijntje van der Goes. In die tijd verkocht zij het perceel aan G. Veenstra, die hier de tegenwoordige juwelierszaak vestigde.

Noten

- 1 Grootveld 1987.
- 2 Gemeentearchief Zoetermeer: Archief Plaatselijk Bestuur Zegwaart 297 (f.11v), 302, 303, 304 en 306.
- 3 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 338.
- 4 Zie noot 2; hij wordt in 1584 en 1597 vermeld, ongeveer 10 huizen ten oosten van Crijn Woutersz.
- 5 Keijzer 1989.
- 6 Keijzer 1989.
- 7 Gemeentearchief Zoetermeer: Rechterlijk archief Zegwaart 56 f. 48v, transportakte 5-5-1661.
- 8 Mededeling van dhr. J. Heemskerk, Zoetermeer.
- 9 Rechterlijk archief Zegwaart 56 f. 153v, transport 10-5-1663.
- 10 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 359.
- 11 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 359.
- 12 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 360.
- 13 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 493.
- 14 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 360.
- 15 Plaatselijk Bestuur Zegwaart 350 f. 12, transport 2-5-1777.
- 16 Algemeen Rijksarchief: Archief Financie van Holland 534.
- 17 achtereenvolgens: Pieter Verkade jr., diens weduwe Jaapje van der Vaart; zij doet op 30-3-1789 afstand t.b.v. haar zoon Vrank; deze draagt het op 3-5-1790 over aan Klaas Verzijde en Neeltje Bos. Neeltje hertrouwt omstreeks 1807 met Isaac Delmer. Zij verkopen het op 29-5-1835 aan Anthonius Lammens (overl. 1839) en Adriana Leeftang, die hertrouwt met Jan de Groot (alle akten Rechterlijk archief Zegwaart en vanaf 1835 Notarieel archief Zoetermeer; mededeling van de heer H.M.J. Windmeijer, Zoetermeer).
- 18 Notarieel archief Zoetermeer, akten 3-4-1888 en 19-4-1888.

Profieltekening van put 3. In het profiel is duidelijk de waterput te herkennen.

In put 1 troffen we op grote diepte een houtconstructie aan. De functie ervan is niet duidelijk geworden.

Verslag van de opgraving

Zoals gezegd kreeg de AWZ de eerste twaalf dagen van maart de tijd om archeologisch onderzoek te doen. Hier van zijn er zeven gebruikt om te graven en te tekenen. Gemiddeld waren er ongeveer zes gravers aanwezig. Er is een drietal opgravingsputten uitgezet. Vanwege de bestaande bebouwing, die helaas moest blijven staan, konden deze putten niet minder dan vijftientig meter uit de Dorpsstraat worden gegraven.

De eerste put die werd uitgezet, strekte zich uit over bijna de gehele breedte van het terrein. In de oostelijke hoek van deze put werden de resten van een stenen bouwwerk aangetroffen, dat waarschijnlijk uit de achttiende of negentiende eeuw stamt. Onder elkaar troffen we daar drie vloertjes¹ aan. Tussen de twee onderste en onder het laagste vloertje kwamen brandlagen tevoorschijn. Misschien is de onderste brandlaag een overblijfsel van de grote brand van Zegwaart. Deze brand verwoestte in 1650 een groot deel van het dorp². Dit zou betekenen dat de vloertjes na die datum zijn aangelegd. Een klein, rond putje met een diameter van ongeveer veertig centimeter stond waarschijnlijk in verband met deze vloertjes. De helft hiervan is (in deze eeuw) doorgraven voor de aanleg van een drainagebuis. Omdat de buis nog water afvoerde is er in deze hoek niet dieper gegraven dan anderhalve meter.

Anders was dat in het midden en het westen van de put. Daar troffen we nog op grote diepte (ongeveer 2,5 meter) palen en planken aan. De planken lagen om een kleine mestkuil heen en dienden waarschijnlijk als bekisting. De functie van de palen is niet duidelijk geworden.

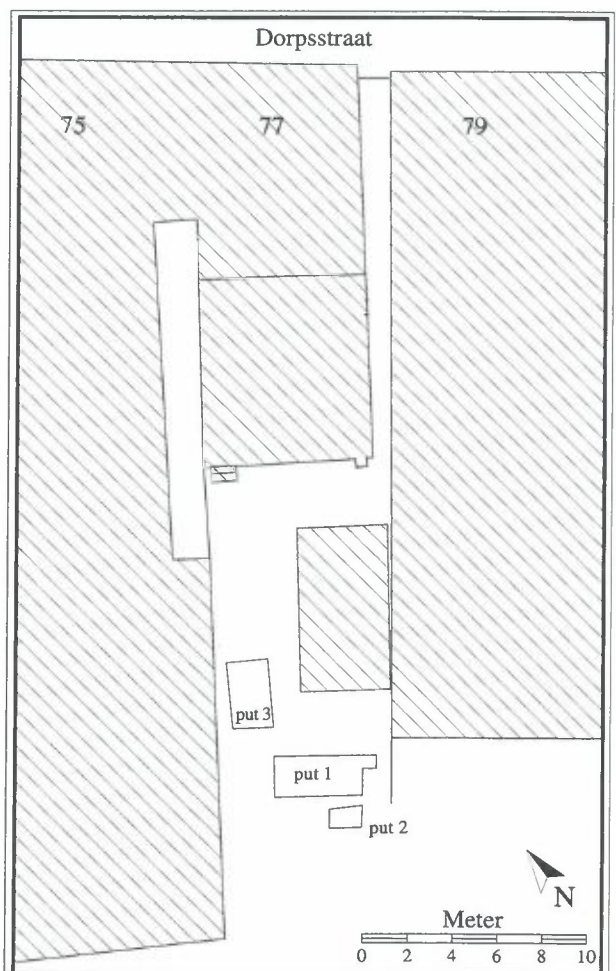
Onder de laag waarin de vloertjes zaten bevond zich een veraarde veenlaag, waaruit veel vondsten kwamen. Daaronder zat nog een veenlaag, die qua structuur van de eerste laag afweek. Onder deze tweede veenlaag lag het natuurlijke veen. Dit is een onverstoorde veenlaag, waarin geen sporen van bewoning terug zijn te vinden.

Put twee lag helaas precies in het verlengde van de al genoemde drainagebuis en de vloertjes. Door metingen met een prikstok zijn we te weten gekomen dat in ieder geval het bovenste vloertje uit put 1 doorloopt tot achter in de tuin. Wellicht is het een tuinpad of iets dergelijks geweest.

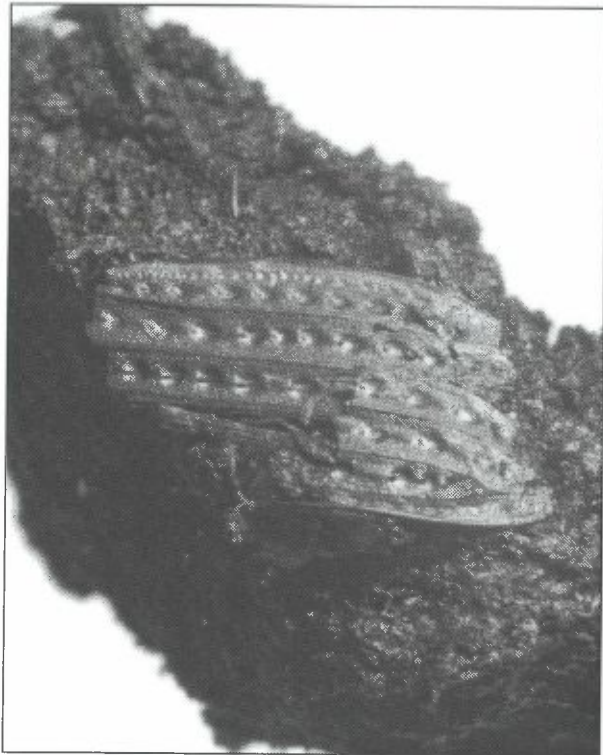
In de derde en laatste opgravingsput vonden we op circa zeventig centimeter onder het maaiveld een aantal bakstenen. Nader onderzoek wees uit dat de stenen in een perfecte cirkel lagen. Het bleek een put te zijn. Deze put

was slechts dertien steenlagen hoog en de wand liep schuin toe. De inhoud bestond uit zand met daarin glaszerven, fragmenten van tegels en enkele stukken aardewerk. De put was ingegraven in de eerste veenlaag. Deze factoren maken duidelijk dat we met een waterput van doen hebben. Een beerput zou dieper zijn geweest en nog gevuld zijn met de laatste vulling stront. De inhoud van de waterput bestond echter uit grof zand, dat in deze omgeving niet voorhanden was. Het moet zijn aangevoerd, bijvoorbeeld uit de duinen. De reden dat het als vulling is gebruikt, was waarschijnlijk dat het niet inklonk, zoals veen, en dat het dus een constant niveau zou handhaven.

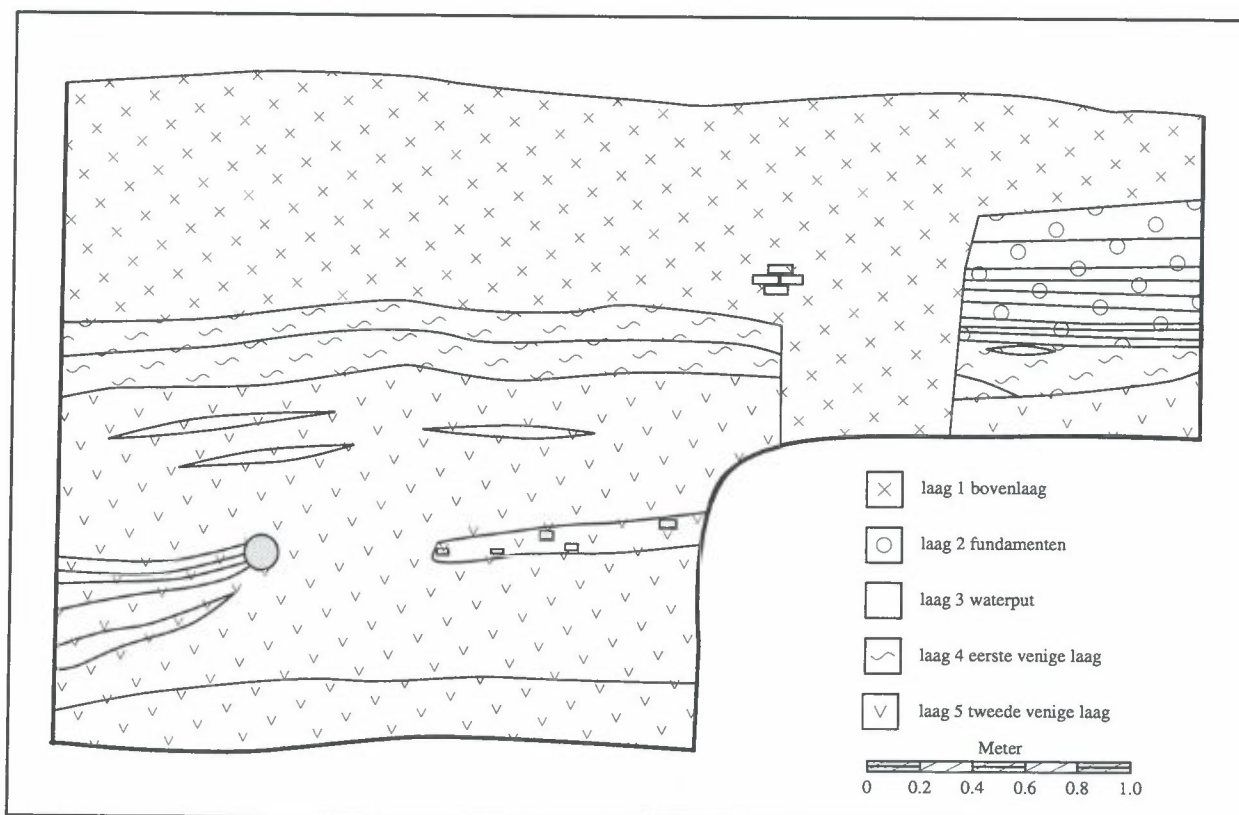
Ook in put 3 vonden we de tweede veenlaag en het natuurlijke veen.

De situatie zoals die was tijdens de opgraving. Bebouwing is gearceerd weergegeven.

Het dekschild van een kever van de soort Carabus Clathratus. Deze kevers leven in Midden- en Oost-Europa, in natte, drassige gebieden zoals die hier tijdens de veenvorming ook zijn geweest. Dergelijke kevers zijn bij opgravingen in Zoetermeer vaak in het veen aangetroffen.

Profieltekening van put 1. In de bovenlaag is duidelijk de ingraving van een drainagebuis te zien.

Archeologisch onderzoek

Inleiding

Bij de opgraving zijn veel voorwerpen teruggevonden, die achteraf moeten worden onderzocht. Het betreft hier veel verschillende materialen, die in een bepaalde context zijn aangetroffen. Wanneer je alle vondsten per grondspoor apart verzameld, dan kunnen deze later gescheiden worden uitgewerkt. Tijdens deze opgraving zijn dan ook alle vondsten van bepaalde grondsporen goed gescheiden gehouden.

In de drie putten zijn vijf verschillende grondsporen opgegraven. Deze sporen zijn overblijfselen van menselijke activiteiten. Het verslag is naar deze grondsporen ingedeeld:

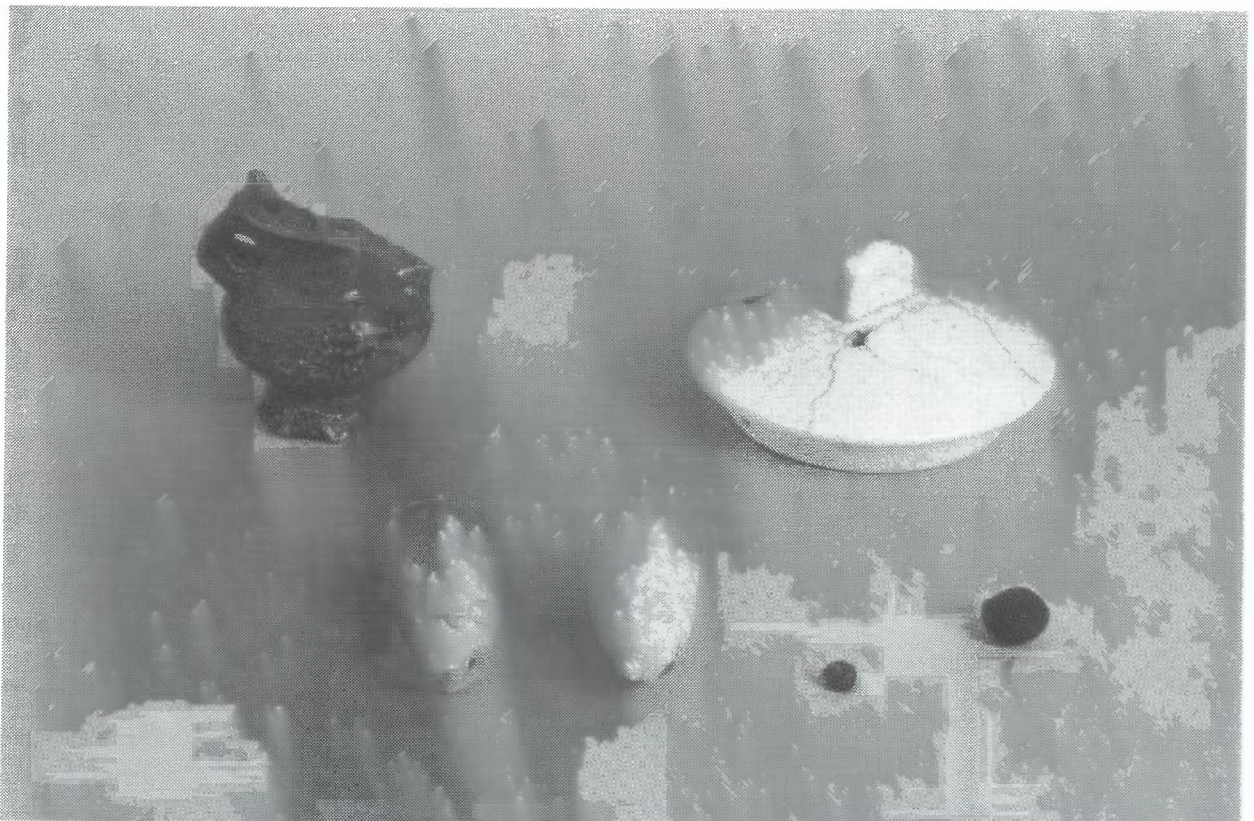
- 1 Bovenlaag
- 2 Vloertjes in put 1
- 3 Waterput in put 3
- 4 Bovenste veraarde veenlaag
- 5 Onderste veenlaag en natuurlijk veen.

Bovenlaag

De bovenste laag die meestal ongestructureerd is en waarin zich materialen uit de afgelopen honderd jaar bevinden, wordt bij de meeste opgravingen machinaal verwijderd. Aangezien er geen ruimte voor een graafmachine was, is de bovenlaag bij deze opgraving met de hand weggeschept.

In de bovenlaag zijn verschillende soorten aardewerk gevonden: rood en wit aardewerk, steengoed, faience, majolica en industrieel vervaardigd aardewerk. Sinds het eerste aardewerk in de oude steentijd werd gemaakt³ zijn er steeds nieuwe technieken ontwikkeld om aardewerk te maken. Daardoor is aardewerk goed te dateren. Wit, rood en industrieel aardewerk zijn bij deze opgraving in de bovenlaag het meest aangetroffen. Rood aardewerk is al vele eeuwen in gebruik, wit aardewerk is nieuwer. Industrieel aardewerk is sinds ca. 1760 op de markt en werd pas later gemeen goed.

Op het industriële aardewerk zijn drie fabrieksmerken aangetroffen. Twee daarvan zijn afkomstig van de aarde-

Vondsten uit de bovenlaag. Op de achtergrond een spinpotje en een deksel, op de voorgrond twee pijpekoppen, een glazen kraal en een glazen knoop.

werkfabrieken van Petrus Regout in Maastricht. Deze fabriek werd in 1836 opgericht. De precieze datering van de stempels is niet te achterhalen omdat ze te fragmentarisch zijn. Het andere stempel is afkomstig van een Beierse aardewerfabriek: Zeh, Scherzer & Co. De datering ervan is na 1880*.

Aangetroffen voorwerpen zijn onder andere borden, grapes (dit zijn aardewerken kookpotten met drie pootjes en één of twee oren), papkommen, voorraadpotten, bakpannen, theeservies en een aardewerken kabouterschoen. De voorwerpen dateren uit de 15e tot en met de 20e eeuw.

Naast het gewone aardewerk kwam een klein aantal fragmenten van kleipijpen aan het licht. De datering van deze pijpekoppen ligt in de periode 1710-1940. Vier stuks zijn van "grove" kwaliteit, één van "fijne" kwaliteit en aan de zesde kan het predikaat "porselein" worden toegekend. Dit zijn de verschillende kwaliteitsniveaus voor kleipijpen, die normalitair worden onderscheiden. De pijpekoppen worden dikwijls versierd. Op de zijkanten van de kop wordt dan een reliëf aangebracht. In dit geval kwam driemaal de roos als reliëfversiering voor, die wordt weergegeven met één centrale punt met daar omheen zes stippen. De andere koppen waren alle voorzien van een pijpmakersmerk.

Ook zijn fragmenten van lichtgroen vensterglas opgegraven, dat door verwerking is aangetast. Vensterglas werd in

eerste instantie gemaakt met behulp van de cilindermethode, welke vermoedelijk is ontstaan in Bohemen. Hierbij werd een glascylinder geblazen waarvan de kap en de onderzijde werden verwijderd. Vervolgens werd deze overdwars opengeknipt en uitgespreid, zodat een vlak ontstond. Een andere methode om vensterglas te maken is de zogenaamde uitslingermethode die al werd toegepast in de 14e eeuw. Men blies eerst een glasbol waarna men aan de onderkant van de bol een ijzeren staaf plaatste (een zogenaamd pontilijzer). Hierna werd de blaaspijp weggehaald en het gat werd met behulp van een houten spatel wijder gemaakt, tegelijkertijd werd het pontilijzer zo snel mogelijk rond gedraaid. Op de plaats waar het pontilijzer geplaatst was ontstond het zogenaamde "koeienoog". Dit gedeelte werd meestal niet gebruikt.

Een aparte vondst is een getrokken glazen kraal met een donker gekleurde kern en een helder rode buitenkant. De gebruikte techniek is afkomstig uit Venetië. De kraal is gesneden van een heet buisje glas.

Verder is er een zwarte glazen knoop met een bolle kop gevonden, waarvan het metalen draadoog ontbreekt. Dit draadoogje, dat meestal was gemaakt van koperdraad, werd tegelijk met het vormen van de glazen knoop aangebracht. Het functioneel gebruik van knopen voor het sluiten van kledingstukken kwam pas in de tweede helft van de 16e eeuw in de mode. Glazen knopen komen veel minder vaak voor dan hun soortgenoten van metaal.

In de bovenlaag zijn ook botresten van zoogdieren gevonden: uit de ingraving voor de drainagebuis komen 42 fragmenten. Het betreft hier alleen middelgrote tot grote zoogdieren, waaronder rund, schaap/geit en varken. Het is hoogstwaarschijnlijk dat deze botten afvalresten van een maaltijd zijn.

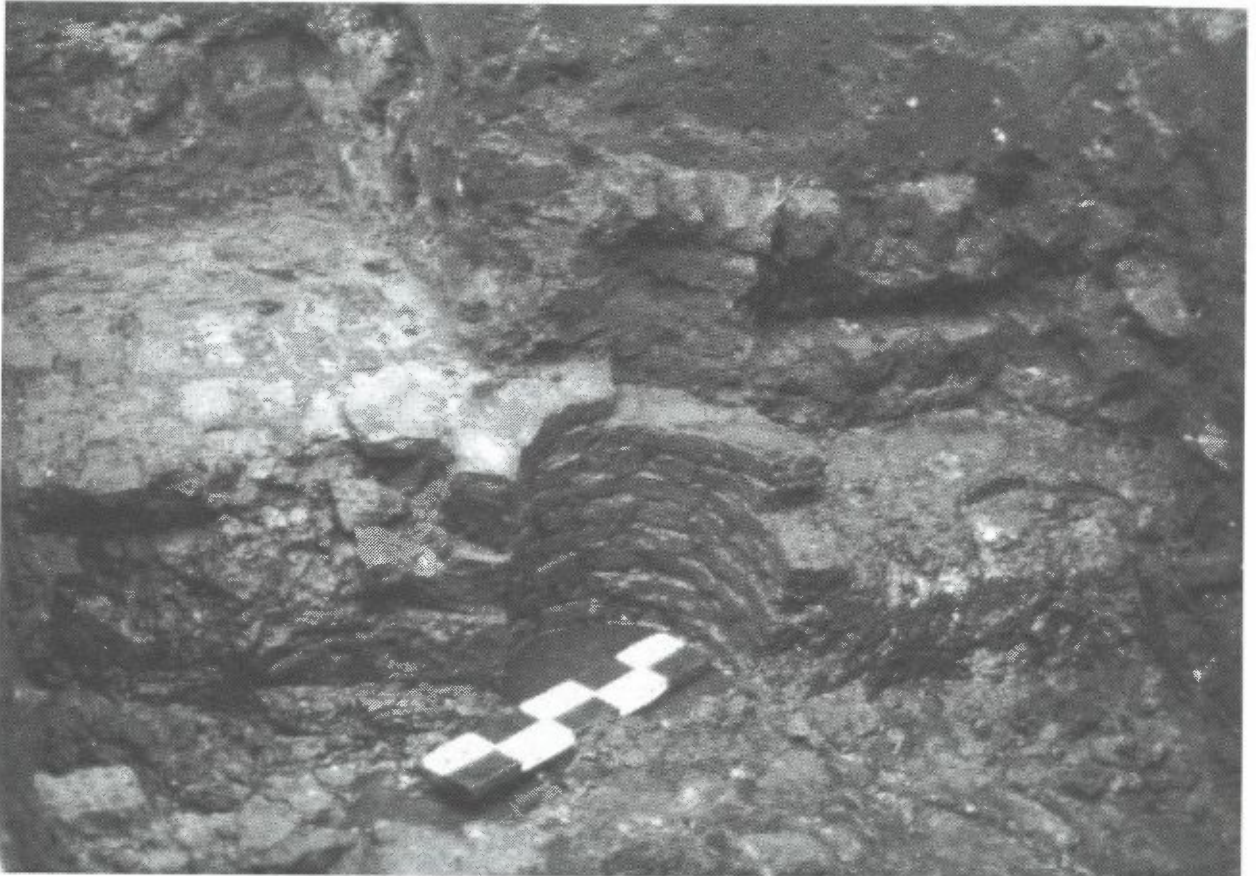
Vloertjes in put 1

In het oosten van put 1 kwamen drie vloertjes aan het licht. Deze stammen waarschijnlijk uit de 18e eeuw, maar met zekerheid is dit niet te zeggen. In verband met wateroverlast (we ondervonden dat de drainagebuis nog vol water stond) zijn de vondsten tussen en onder de vloertjes niet apart verzameld.

Tussen de vloertjes werd materiaal uit de 15e tot en met 19e eeuw aangetroffen. Opmerkelijk is dat er geen industrieel aardewerk is aangetroffen, wat toch verwacht zou mogen worden. Wel vonden we rood en wit aardewerk, steengoed en (blauw)-grijs aardewerk. Het betrof hier

Merk	Merknaam	Datering
	Papegaai in de ring	1725-1740
	Twee klaverbladen	1750-1775
	AB gekroond	1750-1775
	GB gekroond	1815-1879
	2 gekroond	1850-1940
	12 gekroond	1775-1815

Tabel met pijmerken van de pijpekoppen die zijn aangetroffen.

Deze foto toont het onderste van de drie vloertjes dat is blootgelegd. In het midden is een ronde constructie van bakstenen te zien waarvan de functie onduidelijk is.

alleen gebruiksvoorwerpen, zoals grapes en voorraadpotten. Het oudste materiaal (uit de 15e en 16e eeuw) kwam onder de onderste brandlaag vandaan.

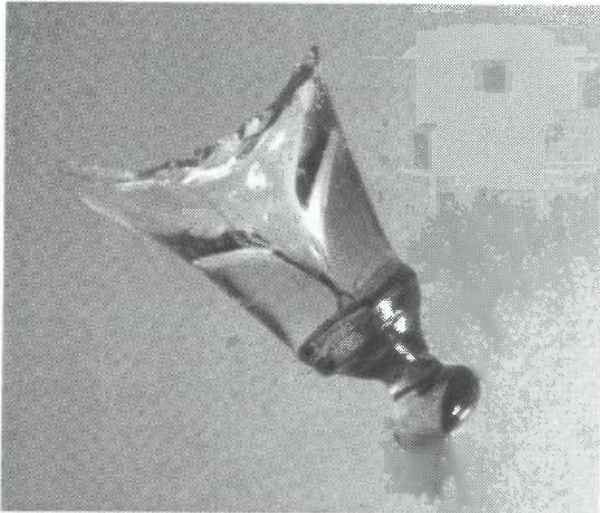
Vlak onder de vloertjes kwamen twee verbrande paaltjes tevoorschijn. Wellicht hebben deze te maken met de brandlagen, maar dat is niet vastgesteld. Iets verder onder het onderste vloertje (enkele centimeters) kwam een houten heipaal aan het licht. Deze paal was vierkant en mat 20 x 20 centimeter. Aangezien hij precies in de wand van de put zat, is geen verder onderzoek gepleegd naar de functie van de paal. Misschien bevond zich net buiten de omtrek van de put wel een fundament...

Waterput in put 3

In put drie vonden we een waterput. Uit de waterput en de zandlaag die daarbij hoorde kwam materiaal uit de 17e en 18e eeuw. Waarom de put taps toeliep is niet duidelijk, vast staat echter wel dat het een waterput is en geen beerput. De veenlaag waar de waterput doorheen gegraven is, kan worden gedateerd op de 16e eeuw. Omdat de waterput later is aangelegd dan de 16e eeuwse laag, kan

worden geconcludeerd dat de waterput 17e eeuws moet zijn. Waarschijnlijk heeft de put een bovengrondse opbouw gehad die bij de sloop is weggehaald.

Het aardewerk uit de waterput stamt uit het eind van de 17e en uit de 18e eeuw. In de catalogus staan twee voorwerpen: een grape en een papkom. Beide zijn van witbakkend aardewerk en hebben een gele binnenkant en een groene buitenkant. De gele kleur werd verkregen door over het aardewerk een laag loodglazuur aan te brengen. De groene kleur is koperoxyde⁵, dat voor het glazuren werd aangebracht. De beide voorwerpen zijn karakteristiek voor de 18e eeuw. Verder zijn de resten gevonden van een steengoed kan, borden, grapes en steelen bakpannen. Direct onder de vloer van de waterput werd materiaal uit de 15e, hooguit 16e eeuw aangetroffen. Het betreft hier scherven van een voorraadpot en een kan van rood aardewerk, beide met standlobben. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de put uit die tijd stamt, maar hij moet in ieder geval na die tijd gegraven zijn. Er is eveneens een aantal pijpfragmenten gevonden. Het betrof hier één kop en meerdere steelfragmenten: zeven

Onderkant van een glazen vogelzaadbakje (oorspronkelijke hoogte ca. 6 cm).

stuk uit de 17e eeuw en één uit de 17e of 18e eeuw. Aan een negende steelfragment zat een deel van de pijpkep. Het gaat hier om een geglaasd fragment dat was voorzien van een, helaas onleesbaar, beeldmerk. De fabricage moet ergens in de periode 1610-1700 hebben plaats-

gevonden. De enige pijpkep die de waterput bevatte, is aan de linkerzijde versierd met een melkmeisje en aan de rechterzijde met een vos die een pijp rookt. Deze vondst is vervaardigd in de periode 1670-1690.

Wat het botmateriaal betreft zijn er elf fragmenten gevonden die afkomstig zijn van zoogdieren. Opmerkelijk is de vondst van één paardensnijtand. Het is niet vast te stellen hoe deze in het vondstcomplex terecht is gekomen; het gaat niet om een uitgevallen melktand. Andere botfragmenten van het paard zijn niet aangetroffen. Het valt dan ook niet uit te maken of het paard ook tot de consumptiedieren heeft behoord. Paarden werden vaker als last- en trekdier gebruikt dan als consumptiedier.

In de put zijn drie fragmenten van mosselschelpen gevonden. Het gaat hier om zoetwatermosselen; welke soort is niet bepaald. Waarschijnlijk zijn de mosselen geen etensafval, alhoewel zoetwatermosselen, zoals de zwanenmossel, vroeger wel op het menu stonden. Op het gebied van het dieet zijn overigens vier pitten gevonden van de druif, één van de zoete kers en waarschijnlijk de resten van een haverkorrel.

De waterput die in put 3 werd aangetroffen werd naar beneden toe steeds kleiner in doorsnede. Op deze foto is goed te zien dat de put naar beneden toe smaller wordt.

Verder vonden we een glazen vogelzaadbakje uit de 17e of 18e eeuw. Het heeft een fluitvormige kelk van kleurloos sodaglas met onderaan een blauwe knop. Dit soort bakjes heeft één platte kant waarmee ze in een lus tegen de kooi aanhingen. In het laatste kwart van de 17e eeuw werden in de noordelijke Nederlanden grote aantallen van deze bakjes uit Duitsland geïmporteerd.

Een mooie vondst uit de waterput is een glazen knobbelsbeker uit de eerste helft van de 17e eeuw. Deze van oorsprong kleurloze beker van sodaglas is nu door de inwerking van vocht groen-paars verkleurd. De beker is voorzien van driehoekige knobbels (tranen) welke zowel van buiten als van binnen voelbaar zijn. Het geheel staat op een gekerfde voet. Een knobbelsbeker werd gemaakt door de hete glasmassa uit te blazen in een mal.

Ook vonden we een klein bolvormige voorraadflesje. Het flesje is dunwandig en groenachtig van kleur. Helaas ontbreken bodem en mondrand zodat de hoogte en de ouderdom niet bepaald kunnen worden. Dergelijke flesjes zijn gemaakt van de 16e tot in de 18e eeuw. Pas na de 17e eeuw werd de mondrand versterkt door middel van een halsdraad. De flesjes werden voor veel doeleinden gebruikt, zoals in de keuken en de werkplaats maar ook op de toilettafel.

Bovenste veraarde veenlaag

We dalen weer een stukje af en komen terecht in de bovenste veraarde veenlaag. Deze laag was het loopvlak waarop de 15e tot en met 18e-eeuwse bewoners hun achtererf hadden. Dat deze laag zo'n grote periode omvat komt vermoedelijk doordat het achtererf gedurende lange tijd dezelfde functie had; bijvoorbeeld om het huisafval te storten en een varken of kippen te houden.

In deze laag troffen we steengoed, rood, wit en grijs aardewerk, faience en majolica aan. Het betreft typisch huishoudelijk afval. Tussen de vondsten zit één bord met zogenaamde sgraffito versiering. Hierbij werd op het rode aardewerk een witte laag klei aangebracht. In deze laag werd een versiering uitgekrast, waardoor de rode onderlaag weer zichtbaar werd. Na glazuren werd de witte laag geel van kleur. De afbeelding op het bord, is het wapen van de het dorp Zegwaart. Bij de opgraving van kasteel Palenstein, bijna aan de overkant van de straat, is een dergelijk bord gevonden met de afbeelding van het wapen van de heer van Egmond. Dat bord werd gedateerd op het einde van de vijftiende eeuw⁶. De datering van de vondsten uit deze laag is 15e tot en met 18e eeuw.

Het wapen van Zegwaart zoals dat in 1915 bij Koninklijk Besluit werd toegekend.

Verder vonden we onder andere een messing vingerhoed en een pelgrimsinsigne.

Het vingerhoedje⁷ is sterk geoxydeerd en beschadigd waardoor de dikte geen aanwijzing kan geven voor een datering. Het materiaal is vermoedelijk messing maar brons wordt niet uitgesloten. Messing kwam na 1550 in gebruik voor de productie van vingerhoeden. Beter bruikbaar voor een datering zijn de geringe hoogte van de cylinder, de dunne onderband aan de cylinder en het enigszins spiraalsgewijze patroon van de putjes (9 rijen hoog). Aangezien vanaf het begin van de 17e eeuw hogere vingerhoeden werden gemaakt lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat het vingerhoedje vóór het einde van de 16e eeuw moet zijn vervaardigd.

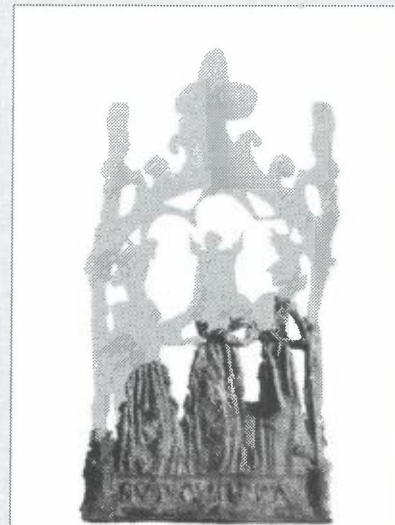
Een spectaculaire vondst is een pelgrimsinsigne, met een voorstelling van drie figuren. Het betreft de Heilige Cunera (midden), de koningin, vrouw van koning Radboud (links) en een dienaar (rechts). Op de tekstrand staat een tekst SU(N)T CUNERA.

Er zijn in de bovenste veenlaag ook enkele botten gevonden. In totaal zijn er op 12 daarvan brandsporen aangetroffen. Het valt op dat er resten van platvissen bij zijn, zoals bijvoorbeeld van de schol. Deze resten zijn ontegenzeggelijk afkomstig van etensresten. Ook zijn er botten van huisdieren zoals hond en kat aangetroffen. Na hun dood zullen deze dieren ergens zijn begraven. Door verstoringen kunnen de botten later verspreid zijn geraakt in de grond.

Een leuke botvondst is de teenkoot van een rund met ingesneden motief. De uitstekende delen (rondom het proximale en distale gewrichtsvlak en aan de caudale zijde) van dit botje zijn duidelijk afgesleten door gebruik.

Bij de opgraving is een pelgrimsinsigne van de heilige Cunera gevonden. Aan het pelgrimsinsigne is de volgende legende verbonden:
De heilige Ursula ging in het jaar 337 met elfduizend maagden naar Rome. Op de terugweg werd de stoet bij Keulen door de Hunnen overvallen maar Cunera, één van de metgezellen van Ursula, ontsnapte als door een wonder aan de moordpartij. Zij werd opgenomen door de heidens Friese koning Radboud in zijn paleis. Door haar inzet en ijver kwam Cunera in de gunst van Radboud en wekte hierdoor de jaloezie van de koningin. Terwijl koning Radboud op jacht was werd Cunera aan het hof door de koningin en haar dienaar gewurgd met een doek. De koningin raakte krankzinnig toen de moordpartij ontdekt werd en pleegde zelfmoord. De koning stichtte vervolgens een kerk ter ere van Cunera.

Bij het graf van Cunera in Rhenen vonden wonderen plaats en vanaf dat moment werd het graf van heilige Cunera door vele pelgrims bezocht. Vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw tot aan de reformatie kent de Cuneraverering in Rhenen een hoogtepunt. In 1579 vindt de laatste Cuneraprocessie plaats.

Pelgrimsinsigne met de moord op Cunera met reconstructie (ware grootte).

Uit notities over vele duizenden pelgrimstekens die 1571/1572 en 1572/1573 aan de Cunerakerk werden geleverd blijkt de enorme belangstelling voor Cunera in Rhenen. In 1546 wordt door de landsheer Keizer Karel V een ordonnantie uitgevaardigd inzake de verkoop van Cuneratekens omdat de handel erg lucratief is. Uit de gegevens van een kerkrekening (Rhenen, 1571) heeft men berekend dat er ca. 11800 pelgrimstekens gegoten moeten zijn.

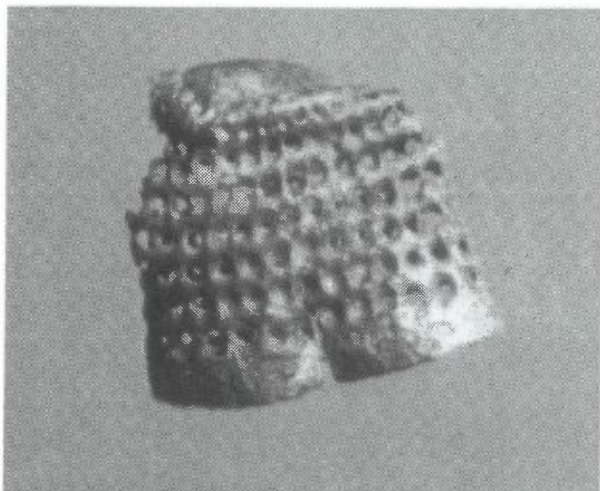
Het type insigne dat hier is aangetroffen werd voor het eerst in 1978 teruggevonden in Heteren, Gelderland (Van Beuningen, 1995). Op het insigne vinden we in het midden de heilige Cunera met de koningin en de dienaar aan weerszijden. Hieronder bevindt zich een kader met de tekst SU(N)T CUNERA. Aan de linker- en rechterzijde van het insigne bevinden zich pinakels of siertorentjes. De bovenzijde van het insigne ontbreekt. In totaal zijn van dit insigne 15 exemplaren bekend. Een mogelijkheid om het insigne aan de kleding, hoed of ransel te bevestigen ontbreekt. De datering is tweede helft van de 15e eeuw.

Aan de ronde zijde (craniale zijde op de diaphyse van de phalanx) is een vierkantje uitgesneden waarin twaalf gaatjes zijn gekerfd. Deze teenkoot werd gebruikt bij het kootspel, dat in de Middeleeuwen populair was⁹. Het spel werd gespeeld door een aantal koten tegen een muur te zetten. Aan deze koten is soms door middel van uitgesneden motieven een bepaalde waardering toegekend. Met de werpkoot (die vaak gevuld is met lood) wordt geprobeerd een aantal koten omver te werpen. Door middel van de omvergeworpen koten scoorde men een aantal punten¹⁰.

Onderste veenlaag en natuurlijk veen

De laatste laag betreft de onderste venige laag en het daarondergelegen ongestoorde of natuurlijke veen. De vondsten die hier gedaan werden stammen uit de 15e en 16e eeuw. Het valt op dat het materiaal uit deze laag erg afwijkt van dat uit de andere lagen. Zo komt er meer metaal uit en komt er geen wit en industrieel aardewerk meer voor. In deze laag werd een mestkuil aangetroffen, die apart zal worden behandeld.

Tussen de aardewerken voorwerpen zitten een vuurbak¹¹, een haakoorgrape, vetvangers¹², olielampjes, en een vuurstolp. De vormen hiervan zijn typisch voor de vijftiende eeuw. Onder het steengoed bevinden zich grote potten met een dubbele geknepen standing. Het aardewerk is

Messing vingerhoed met gaatjes. Hoogte ca. 13 mm, oorspronkelijke diameter ca. 14 mm.

duidelijk anders dan dat uit de bovenlaag. De vormen zijn anders en het glazuur (dat in de vijftiende eeuw erg duur was) is spaarzamer gebruikt. Voorwerpen zijn groter en minder fijn afgewerkt. Het aandeel van rood aardewerk is zeer groot, zo'n 75%.

Qua metaal is dit een rijke laag. We vonden hier onder andere een fragment van een knijpschaar¹³, een mes, een hakmes, een gesp en enkele spijkers. Knijpscharen zijn vervaardigd uit één stuk en zijn vanaf de ijzertijd¹⁴ tot in de moderne tijd algemeen in gebruik geweest. In de 17e eeuw kwam de scharnierschaar, die uit twee gedeelten bestaat, in gebruik maar deze heeft de knijpschaar nooit geheel kunnen verdringen. De schaar was een algemeen stuk gereedschap dat bij vele beroepen¹⁵ werd gebruikt, zoals door kleermakers, schoenmakers, barbiers en schapenscheerders.

Een koot met ingekerfde ogen. Lengte ca. 6 cm.

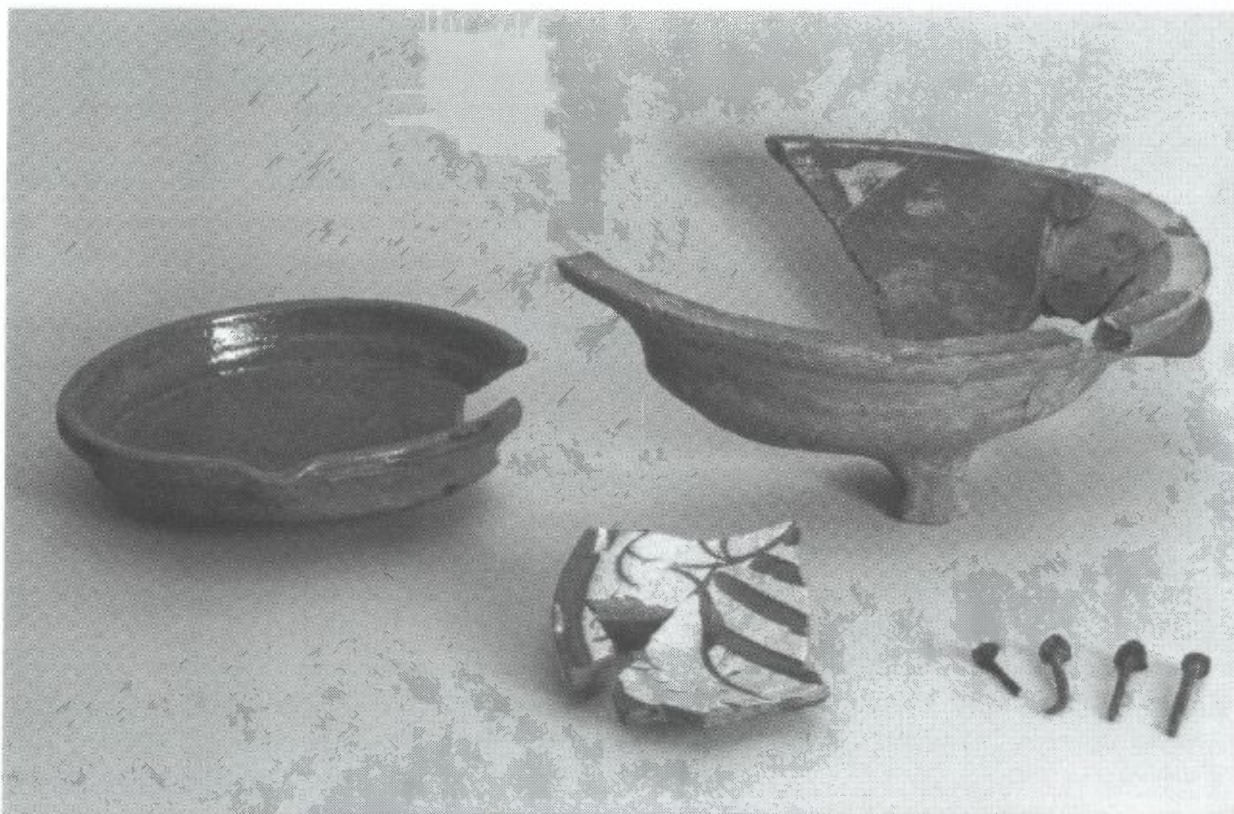
Karakteristiek voor de datering van messen is de methode waarmee het lemmet aan het heft werd bevestigd. Tot de 14e eeuw gebruikte men een zogenaamde nagel, een ronde spil waarmee het lemmet in het heft werd gepriemd. Daarna deed de plaatangel zijn intrede, een platte voortzetting van het lemmet waaromheen een tweedelig heft van hout of been werd bevestigd. Deze plaatangel gaat meestal vergezeld van een heftbescherming en metalen kapje om de heftplaten op te sluiten¹⁶. Van het door ons gevonden mesje resteren alleen het lemmet, de angel en een heftbescherming. Het aangetroffen exemplaar dateert dus van na de 14e eeuw.

Verder vonden we een hakmes, met een lengte van 44,5 cm. Het hakmes kan zijn gebruikt voor het hakken van hout of bot. Een vergelijkbaar mes (datering: 1575-1650) is aangetroffen in Amsterdam¹⁷ en op bij opgravingen op Spitsbergen¹⁸.

De aangetroffen gesp bestaat uit een ronde beugel met middenstijl. Er is geen rustpunt voor de angel aanwezig. In Amsterdam is een vergelijkbare gesp gevonden¹⁹ met een datering 1575 tot 1650. De datering van onze gesp valt in ieder geval na de 15e eeuw, omdat vanaf deze periode een middenstijl werd aangebracht voor bevestiging van de angel. Het is goed mogelijk dat de gesp gebruikt is voor schoeisel.

Op het gebied van glas vonden we een fragment dat mogelijk van een draadrib- of voetbeker is. Het glas was versierd met stippen en strepen van wit en blauw email. In het Nabije Oosten heeft men emailverf leren maken en ontdekt dat deze bij hoge temperaturen zich met het glas vermengt. Hierdoor blijft de versiering mooi. (Dit in tegenstelling tot "koud" beschilderen, waarbij de beschildering na verloop van tijd ging schilferen.)

In deze laag zijn tevens drie fragmenten van een leren schoen gevonden. Het specifieke van dit type schoen is de sluiting. Net als bij veel huidige schoentypen werd de instap vergemakkelijkt door een insnijding op de wreef. Aan de kant van de insnijding die aan de binnenzijde van de voet zit (dus rechts voor een linkerschoen en links voor een rechterschoen) was een aantal veters bevestigd (zie tekening). Dit gebeurde door circa 1 cm van de veter door een inkeping in het leer te halen en aan de binnenkant van de schoen met een enkele steek vast te zetten. In de veter werd een knoopje gelegd. Aan de andere zijde van de insnijding werd een aantal knoopsgaten aangebracht. De schoen kon nu gesloten worden door de veters door de knoopsgaten te halen en aan te trekken zodat de knoop ook door het knoopsgat getrokken werd. De knoop

Aardewerk en ijzeren spijkers uit de veenlagen.

bleef dan haken, en de veter bleef zitten. Om de schoen vervolgens weer te openen volstond het om de veter iets naar achter te trekken, zodat de knoop loskwam en weer terug door het knoopsgat glipte.

Ter versteviging van de hiel van de schoen was een driehoekig stuk leer (een zgn. contrefort) aangebracht, getuige een rijtje tunnelsteken aan de binnenzijde van één van de bovenleerfragmenten. Zowel een aantal knoopsgaten als een stukje bovenleer met een veter is teruggevonden. Dit type schoen wordt met grote regelmaat aangetroffen in vondstcomplexen die dateren uit de 14e en 15e eeuw²⁰ en is ook in Zoetermeer reeds eerder aangetroffen²¹.

Het gedeeltelijke skelet van een kip, dat werd gevonden omvat 53 botresten die bij elkaar zijn aangetroffen. Er ontbreken de schedel, delen van het uiteinde van het pootskelet, delen van het uiteinde van het vleugelskelet, een linker spaakbeen, schouderblad, middenvoetsbeen, een rechter dijbeen, enkele wervels en ribben. Waarschijnlijk is de kip aangevoerd zoals tegenwoordig de kippen verkrijgbaar zijn bij de poelier: zonder kop en zonder poot- en vleugeluiteinden. Het ontbreken van enkele skeletelementen die normaal wel bij zo'n kip van de poelier aanwezig zijn, zoals spaakbeen, schouderblad, (delen van het) middenvoetsbeen, dijbeen en een deel

van de ribben en wervels komt waarschijnlijk doordat tijdens de opgraving de grond rondom dit partiële skelet niet is gezeefd. Op enkele botresten van dit skelet zijn snijsporen aangetroffen. Het rechter middenvoetsbeen is afgehakt (vlak onder de proximale gewrichtskop). Het (distale) uiteinde van dit fragment is niet teruggevonden en is waarschijnlijk bij het bereiden van de kip vóór consumptie al afgehakt.

Eén botfragment is waarschijnlijk afkomstig van een snipachtige. De determinatie van dit fragment zal te zijner tijd nog moeten worden bevestigd. Ook is er een ganzenbot gevonden.

Acht botten zijn afkomstig van zoutwatervissoorten: twee van de schelvis, één van de kabeljauw en vijf van platvissen zoals bijvoorbeeld de schol. De zoetwatersoorten worden vertegenwoordigd door één fragment van een karperachtige.

Er zijn hier verder twee fragmenten van de mossel gevonden. Het gaat in beide gevallen om zoetwatermosselen; welke soort is niet bepaald. Waarschijnlijk zijn de mosselen geen etensafval, alhoewel zoetwatermosselen als de zwanenmossel vroeger wel op het menu stonden. De mosselen kunnen afkomstig zijn uit een sloot.

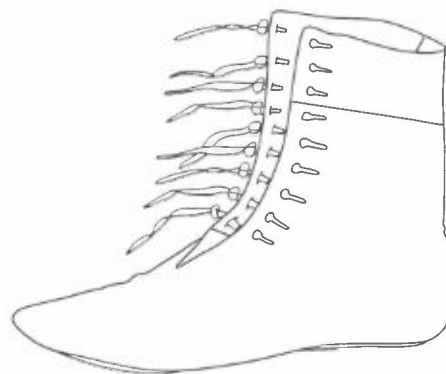
De mestkuil

Wat bot betreft zijn in de mestkuil 76 fragmenten gevonden. Vier botfragmenten vertonen een pathologische afwijking. Dit zijn afwijkingen die voortkomen uit ziekten. Een onderkaak van een varken uit put 3 vertoont een verdikking. Deze is het gevolg van een kaakontsteking. In de mestkuil zijn twee botfragmenten van de gans gevonden. Het ene fragment vertoont snijsporen en het andere fragment vraatsporen. In de onderste venige laag is een derde fragment van de gans gevonden. Deze resten van de gans horen waarschijnlijk ook tot de etensresten. Voorts is een halswervel van een rund gevonden dat wat botaangroeisels heeft. In ditzelfde spoor is ook een schedel van een rund aangetroffen met botaangroeisels rondom de oogkas. Wat deze botaangroeisels heeft veroorzaakt is niet vast te stellen. Meestal zijn ze het gevolg van ontstekingen.

Verder zijn er pitten van de zoete en de zure kers aangetroffen evenals pruimepitten, vijgepitten, bramepitten, druivepitjes en een vlierpit. Bramen en kersen zijn vruchten die in Nederland geteeld werden, wellicht op de achtererven. Deze vruchten waren eetbaar. Daarnaast zijn ook resten aangetroffen van vijgen en druiven. Deze werden geïmporteerd uit warme landen en waren dus kostbaar. Dat deze resten zijn aangetroffen kan duiden op enige welvaart van de bewoners. Druiven werden ook in Nederland verbouwd, maar door het klimaat hebben deze een wrange smaak en zijn ze minder geschikt voor consumptie. Alle genoemde soorten behoorden waarschijnlijk tot het voedsel van de gebruikers van die mestkuil. Mogelijk werden in deze mestkuil ook faecaliën gedumpt, omdat de vijgepitten zo klein zijn dat die niet uit de vrucht verwijderd kunnen worden en derhalve het darmkanaal passeren.

Ook zijn er zaden gevonden van de kruipende boterbloem en waarschijnlijk één van de viltige duizendknoop. Dit zijn planten die in de nabije omgeving moeten hebben gegroeid. De gewone vlier komt voornamelijk voor in heggen. Zowel de kruipende boterbloem als de duizendknoop komen voor op open, grazige of beschaduwde en min of meer vochtige plaatsen.

Het in de mestkuil aangetroffen aardewerk bevat kannen, voorraadpotten en een vetvang van rood aardewerk en verder kannen van steengoed. Onder het steengoed bevonden zich enkele scherven, die wellicht uit het eind van de 14e eeuw stammen. Het betreft hier een randfragment van een drinkbeker²² en de gevlamde voet van een Siegburger steengoed kan.

Van dit type knoopschoen zijn enkele fragmenten aangetroffen. Het is een algemeen voorkomend type dat in Zoetermeer al eerder werd aangetroffen.

Ook is bij de mestkuil een viertal planken aangetroffen. De planken lagen om de kuil heen. Van één plank is de houtsoort vastgesteld: eikehout. Eén van de andere drie planken is waarschijnlijk een duig van een ton. Ook duigen werden vaak van eikehout gemaakt. De planken lagen ter versteviging om de mestkuil.

Noten

- 1 Of het vloertjes waren valt niet te zeggen. Het zouden net zo goed omgevallen muren of tuinpaden kunnen zijn. In het vervolg van het verhaal zullen ze echter worden aangeduid als vloertjes.
- 2 Hoefnagel 1969.
- 3 Wat potters bakten 1975, blz 6.
- 4 Poche 1975, afb 505.
- 5 Klijn 1995, blz 24.
- 6 Mosselman 1993, blz 66.
- 7 Hasselt 1986, blz 20.
- 8 Beuningen 1995.
- 9 Bult 1992, blz 147.
- 10 Baart 1977, blz 452.
- 11 Ruempol 1991, blz 110.
- 12 Janssen 1983a, blz 161.
- 13 Baart 1977, blz 140-144.
- 14 Barendrecht 1992, blz 69.
- 15 Janssen 1983, blz 263-264.
- 16 Baart 1997, blz 325.
- 17 Baart 1977, blz 478-481, afb 921.
- 18 Hacquebord 1988, cat. nr. 96.
- 19 Baart 1977, blz 168-176, afb 212.
- 20 Goubitz 1983.
- 21 Tuinstra 1993, blz 89.
- 22 Janssen 1983, blz 200 afb 8.8.

Conclusie

In de inleiding stelden we onszelf enkele vragen. Tijdens het onderzoek zijn de meeste vragen al opgelost. Hieronder volgt de conclusie van het onderzoek:

Op oude kaarten en in antieke documenten komen al aanwijzingen voor bebouwing op dit perceel voor. De oudste archiefgegevens met betrekking tot bewoning stammen uit 1578. Het oudste dateerbare materiaal dat tijdens de opgraving is aangetroffen, het aardewerk, duidt op een bewoning vanaf de 15e eeuw. Waarschijnlijk woonden er in die periode al mensen in een huis dat aan de Dorpsstraat stond en gebruikten ze het achtererf als vuilstort. Er zijn enkele planken aangetroffen. Eén hiervan is van eikehout. Indien de gelegenheid zich voor doet zou deze plank met behulp van jaarringonderzoek (dendrochronologie) gedateerd moeten worden.

Op dit erf bevonden zich door de eeuwen heen een mestkuil, een waterput en waarschijnlijk een tuinpad. De mestkuil kan worden gedateerd omstreeks het midden van de 15e eeuw.

Waarschijnlijk is de waterput in de late 16e of vroege 17e eeuw aangelegd. De conclusie die we op basis van de kleiijpvaardsten en het aardewerk ten aanzien van de waterput mogen trekken, is dat de put in de 17e eeuw in gebruik moet zijn geweest. Wellicht is de put in de 18e eeuw gesloten. Het aardewerk en bouw materiaal wijst op een sluitdatum aan het einde van de 17e, begin 18e eeuw. Het tuinpad is vermoedelijk in de 18e eeuw aangelegd. Het aantal scherven dat uit de 14e eeuw dateert is te klein en te onzeker om 14e eeuwse bewoning aan te tonen. Het kan echter geenszins worden uitgesloten dat er in de 14e eeuw mensen hebben gewoond.

Uit het zadenonderzoek blijkt dat de 15e-eeuwse bewoners geïmporteerd fruit aten. Dit duidt op enige mate van welstand. Het pelgrimsinsigne kan op het eerste gezicht ook op welstand duiden. Ook het rood aardewerken sgraffittobord geeft de indruk dat we te maken hebben met rijke lui. Uit archiefonderzoek blijkt dat in de 17e eeuw twee notabelen, namelijk de schout en de chirurgijn eigenaar zijn geweest. De welstand van de bewoners uit latere perioden is waarschijnlijk ongeveer gemiddeld geweest.

Uit het botonderzoek is naar voren gekomen dat men runderen, varkens en schapen/geiten at en in de vroege periode ook gans, kip, schelvis, kabeljauw, karper, eventueel schol en misschien snip heeft gegeten. Verder ston-

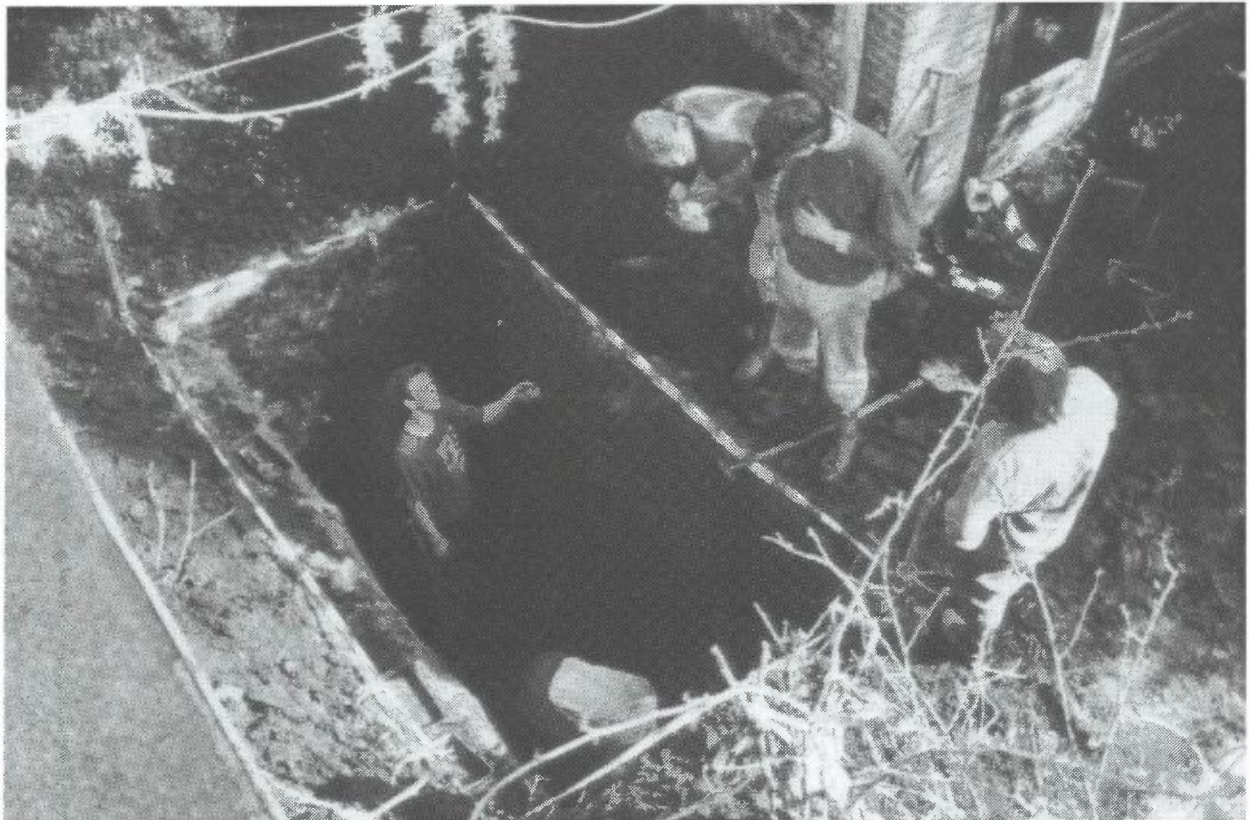
den ook druiven, vijgen, kersen, bramen en pruimen en wellicht zoetwatermosselen op het menu.

De botresten door de eeuwen heen zijn voor het grootste deel afkomstig van consumptiedieren zoals rund, schaa/geit en varken. Bijna 98% van de op soort gedetermineerde zoogdierresten is van deze dieren afkomstig. Wanneer een dier werd geslacht, werd het in grote stukken verdeeld. Later werden deze stukken in kleinere porties gedeeld. Het voorkomen van veel hak- en snijsporen (meer dan 40%) op de zoogdierbotten van deze opgraving wijst erop dat het merendeel van het botmateriaal afkomstig is van etensafval. De hond en kat zijn waarschijnlijk niet geconsumeerd, maar als huisdier gehouden. Een deel van de aangetroffen vraatsporen op de botresten van consumptiedieren is door honden veroorzaakt. In totaal is bij bijna 8% van de zoogdierbotten sprake van zulke vraatsporen. Ook zijn er visgraten aangetroffen. Deze visresten zullen eveneens afkomstig zijn van etensafval.

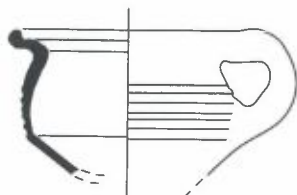
Catalogus

Op de volgende pagina's is een catalogus opgenomen met de belangrijkste voorwerpen die tijdens de opgraving zijn gevonden. Het betreft aardewerk, hout, metaal en leer. Alle tekeningen zijn op schaal 1:4. De bijschriften bij de catalogus zijn als volgt opgebouwd:

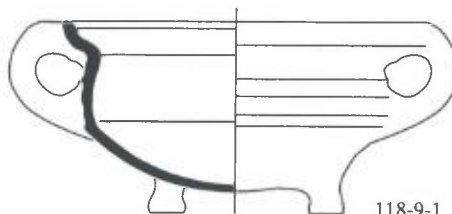
- 1: Vondstnummer
- 2: Spoor
- 3: Object
- 4: Materiaal
- 5: Versiering
- 6: Afmetigen
- 7: Diversen
- 8: Literatuur

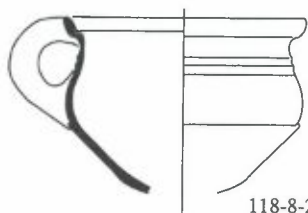
Bovenlaag

118-8-1

118-9-1

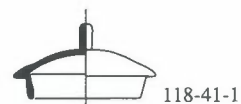
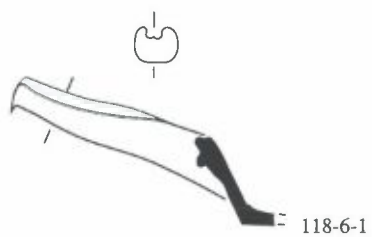
118-8-2

118-11-1

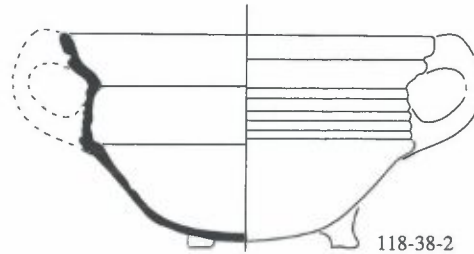
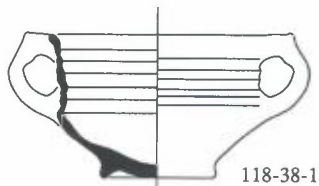
1: 118-8-1	1: 118-9-1	1: 118-8-2	1: 118-11-1
2: bovenlaag	2: bovenlaag	2: bovenlaag	2: bovenlaag
3: grape	3: grape	3: grape	3: 'spinpot'
4: rood aardewerk	4: rood aardewerk	4: rood aardewerk	4: steengoed
5: loodglazuur	5: loodglazuur	5: loodglazuur	5: zoutglazuur
6:	6: 10,1 / 10,4	6: ? / 7,6	6: 6,2 / 2,6
7:	7:	7:	7:
8:	8:	8:	8: Mosselman 1993, 70

Bovenlaag

1: 118-6-1	1: 118-41-1
2: bovenlaag	2: bovenlaag
3: deksel	3: bakpan
4: creamware	4: rood aardewerk
5: loodglazuur	5: loodglazuur
6: 3,9 / 5,4	6:
7:	7:
8:	8:

Waterput

1: 118-38-1

2: waterput

3: papkom

4: wit aardewerk

5: loodglazuur

6: 7,6 / 11,0

7: geel en groen

8:

1: 118-38-2

2: waterput

3: grape

4: wit aardewerk

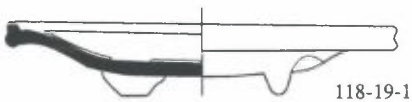
5: loodglazuur

6: 11,3 / 15,7

7: geel en groen

8:

Bovenste veenlaag

118-19-1

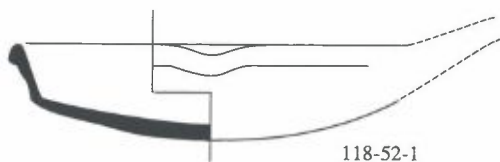

118-46-1

1: 118-19-1
2: bovenste veenlaag
3: bord
4: rood aardewerk
5: slib, loodglazuur
6: 3,0 /
7: wapen van Zegwaart
8: Mosselman, 1993,141

1: 118-46-1
2: bovenste veenlaag
3: deksel
4: rood aardewerk
5: loodglazuur
6: 3,1 / 14,0
7:
8:

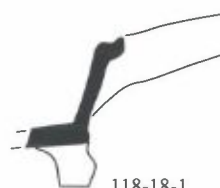
Onderste veenlaag

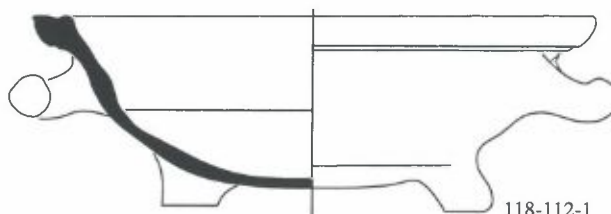
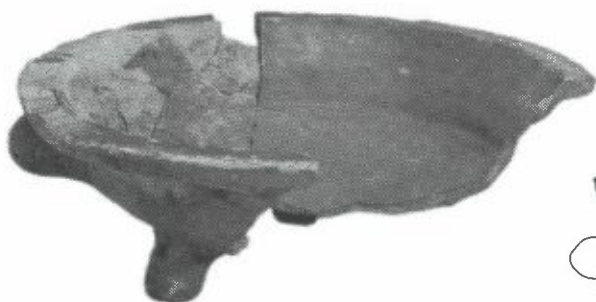
118-52-1

118-131-1

118-18-1

118-112-1

1: 118-52-1

2: onderste veenlaag

3: bakpan

4: rood aardewerk

5: loodglazuur

6: 5,0 / 21,4

7:

8:

1: 118-18-1

2: onderste veenlaag

3: bakpan

4: rood aardewerk

5: loodglazuur

6:

7:

8:

1: 118-131-1

2: onderste veenlaag

3: kan

4: rood aardewerk

5: loodglazuur

6:

7:

8:

1: 118-112-1

2: onderste veenlaag

3: kom

4: rood aardewerk

5: loodglazuur

6: 10,3 / 26,0

7:

8:

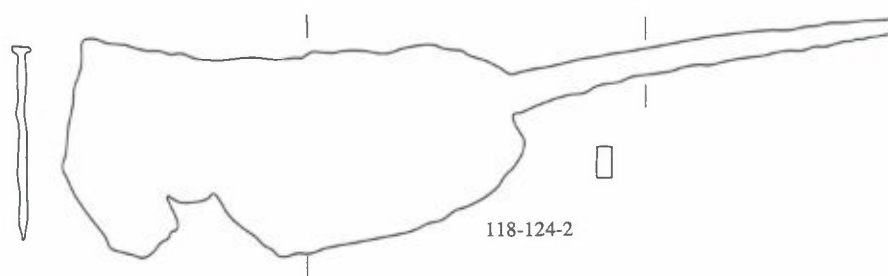
Onderste veenlaag

118-19-2

118-124-1

118-124-2

118-33-1

1: 118-19-2
 2: onderste veenlaag
 3: gesp
 4: messing
 5:
 6:
 7:
 8: Baart 1977, afb 169.

1: 118-124-1
 2: onderste veenlaag
 3: pen / spie
 4: ijzer
 5:
 6:
 7:
 8:

1: 118-124-2
 2: onderste veenlaag
 3: hakmes
 4: ijzer
 5:
 6:
 7:
 8: Baart 1977, afb 921
 Hacquebord 1988.

1: 118-33-1
 2: onderste veenlaag
 3: schaar
 4: ijzer
 5:
 6:
 7: Niet bekende handgreep
 8: Barendregt 1992, blz 69
 Janssen 1983, blz 263-264.

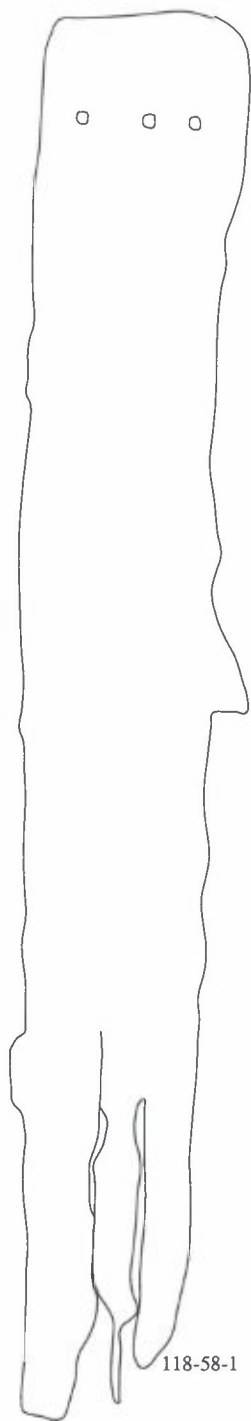
Onderste veenlaag

118-67-1

-
- 1: 118-67-1
 - 2: onderste veenlaag
 - 3: schoen
 - 4: leer
 - 5:
 - 6:
 - 7:
 - 8: Tuinstra 1993.

Mestkuil

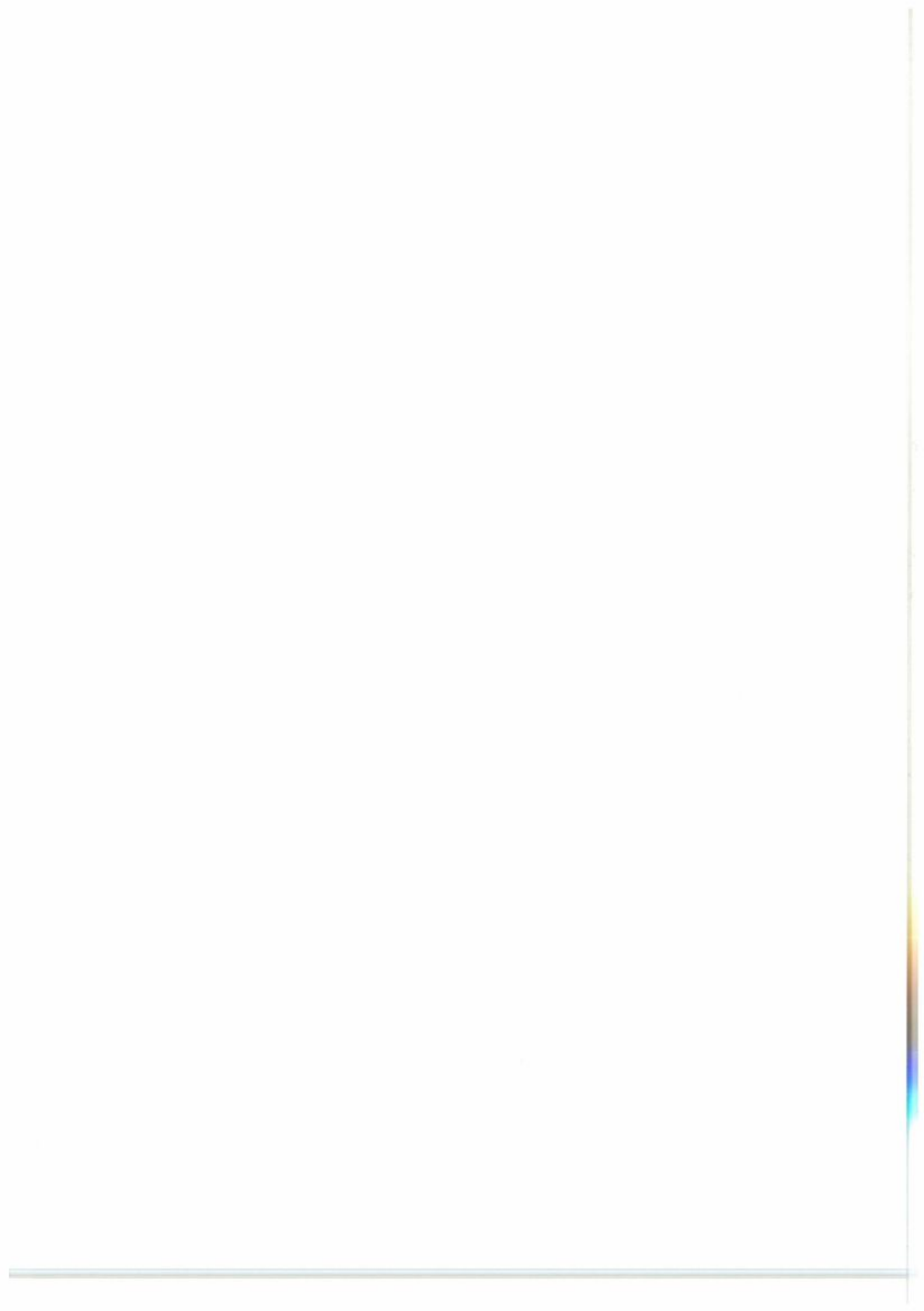

118-58-1

-
- 1: 118-58-1
 - 2: mestkuil
 - 3: duig
 - 4: hout
 - 5:
 - 6:
 - 7:
 - 8:

Literatuurlijst

- Baart, J.** et al., *Opgravingen in Amsterdam: 20 jaar stadskernonderzoek*, Amsterdam, 1977.
- Barendregt, L.**, *Bodemonderzoek in Leiden, Archeologisch jaarverslag 1990/1991*, Leiden, 1992.
- Beijerinck, W.**, *Zadenatlas der Nederlandse Flora*, Amsterdam, 1976.
- Beuningen, H.J.E. van**, *Heilig en profaan: 1000 Laatmiddeleeuwse pelgrimsinsignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen (Rotterdam Papers VIII)*, Amsterdam/Rotterdam, 1995.
- Bult, E.J.**, *IHE Delft bloeit op een beerput: Archeologisch onderzoek tussen Oude Delft en Westvest*, Delft, 1992.
- Duco, D.H.**, *De kleiijp in de zeventiende-eeuwse Nederlanden*, Oxford, 1981.
- Duco, D.H.**, *Merken van Goudse pijpmakers*, Lochem, 1982.
- Duco, D.H.**, *De Nederlandse kleiijp, handboek voor dateren en determineren*, Leiden, 1987.
- Goubitz, O.**, *De ledervondsten in: Janssen, H.L. (Red.), Van Bos tot Stad, 's-Hertogenbosch*, 1983.
- Grootveld, R.** en **B. Koopmans**, *De Oude kerk in Zoetermeer, Zoetermeer*, 1987.
- Hacquebord, L.** en **W. Vroom**, *Walvisvaart in de gouden eeuw, Opgravingen op Spitsbergen (catalogus rijksmuseum)*, Amsterdam, 1988.
- Hasselt, H.**, *The coinhunter*, Zwolle, 1986.
- Hoefnagel, P.G.**, *Zoetermeer: een Hollands tweelingdorp, Zaltbommel*, 1969.
- Janssen, H.J.**, *Van bos tot stad: opgravingen in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch*, 1983.
- Janssen, H.L.**, *Later medieval pottery production in the Netherlands in: Ceramics and trade: the production and distribution of laten medieval pottery in north-west Europe*, University of Sheffield, Oxford, 1983a.
- Johansson, F.**, *Untersuchungen an skelettresten von Rindern aus Haithabu (Ausgrabung 1966-1969), Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 17*, 1982.
- Keijzer, B. de**, *De oudere generaties van de familie Hoogerwaard in: Ons Voorgeslacht 375 en 380*, 1987 en 1989.
- Klijn, E.M.Ch.F.**, *Loodglazuuraardewerk in Nederland, de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem*, 1995.
- Meijden, R. van der**, *Heukels Flora van Nederland*, Groningen, 1990.
- Mosselman, M.**, **B.F. Tuinstra**, **G. Kempenaar**, *Het Aardewerk in: Koopmans, B. e.a. (red.), Het huis te Palenstein in Zegwaard, Zoetermeer*, 1993.
- Poche, E.**, *Les marques de porcelain*, Praag, 1975.
- Ruempol, A.P.E.**, **A.G.A. van Dongen**, *Pré-industriële gebruiksvoorwerpen 1150-1800*, Rotterdam, 1991.
- Tuinstra, B.F.**, **M. Mosselman**, *Het leer in: Koopmans, B. e.a. (red.), Het huis te Palenstein in Zegwaard, Zoetermeer*, 1993.
- Wat potters bakten, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage**, 1975.

De Archeologische Werkgroep Zoetermeer is onderdeel van het Historisch Genootschap Oud Soetermeer en heeft tot doel het doen van archeologisch onderzoek in de Zoetermeerse bodem. Zij streeft ernaar de onderzoeksresultaten door middel van publicaties aan de Zoetermeerse bevolking en andere belangstellenden kenbaar te maken. Dit verslag is de tweede publicatie van de werkgroep. Eerder verscheen reeds "Het huis te Palenstein in Zegwaard: historisch en archeologisch onderzoek naar een kasteel in het veen".

Naast deze archeologisch getinte publicaties geeft het Historisch Genootschap Oud Soetermeer een keur aan boeken uit over de geschiedenis van Zoetermeer. Voor meer informatie of bestellingen kunt u schrijven naar:

Historisch Genootschap Oud Soetermeer
Dorpsstraat 7
2712 AB ZOETERMEER

Archeologische
Werkgroep
Zoetermeer

Historisch Genootschap

Oud Soetermeer